

משרד המשפטים

MINISTRY OF JUSTICE | وزارة العدل

לשכת הסניגור הציבורי הארצי

הסניגוריה הציבורית דוח פעילות 2018

מגנים על האדם, השוויון והצדק

מוגש לשר המשפטים

בהתאם לסעיף 8 לחוק הסניגוריה הציבורית, תשנ"ו-1995

יוני 2019

הסניגוריה הציבורית

الدفاع العام

public defender

דברי ברכה מאת שר המשפטים

דוח הסניגוריה הציבורית סוקר את פעילותה הענפה של הסניגוריה בייצוג חשודים, נאשמים ואסירים, וכן את פעילותה המוסדית של הסניגוריה הציבורית לקידום זכויותיהם.

כמי ששימש סניגור פלילי במשך כעשור, אני מכיר היטב את פעילותה של הסניגוריה הציבורית, אשר נדרשת לעמוד לימינם של לקוחותיה, שעה שכלל מערכת אכיפת החוק מתייצבת כנגדם. דוח הסניגוריה הציבורית כולל דוגמאות רבות להצלחות של הסניגוריה במשימה זו, ובהן זיכויים בולטים בכלל הערכאות, שמירה על הגינות הליכי חקירה של חשודים ועצורים, הגנה על זכויותיהם של קטינים ועוד. פעילות זו של הסניגוריה הציבורית מסייעת לצמצום הפער שבין המושג "משפט" לבין המושג "צדק".

לצד פעילותה של הסניגוריה הציבורית בייצוג לקוחותיה, הסניגוריה פועלת גם באופן מערכתי לקידום זכויותיהם של חשודים, נאשמים ואסירים, בפרט בתחום מניעת ותיקון הרשעות השווא. הרשעת שווא היא העוול הגדול שיכולה חברה לבצע נגד אחד מבניה; היא שוללת את חירותו וכבודו של אדם שלא פשע, ומותירה את העבריין חופשי, לעיתים חופשי לחזור על פשעיו שוב. סוגיית המשפטים החוזרים זוכה להתייחסות נרחבת בדוח הפעילות של הסניגוריה הציבורית, ושמחתי לקרוא על המיזמים החשובים של הסניגוריה בתחום תיקון הרשעות השווא, ועל השתתפות נציגי הסניגוריה הציבורית בוועדה למניעת הרשעות שווא ותיקון בראשות השופט בדימוס יורם דנציגר. הוועדה, אשר החלה את פעילותה השנה, התבקשה לבחון, בין היתר, את החשש ממתן הודאות שווא בחקירה. נושא זה זוכה להתייחסות נרחבת בדוח הפעילות של הסניגוריה הציבורית, אשר בחרה להקדיש את הפרק שבמיקוד לנושא המדובבים, ולניצני השינוי של גישת בתי המשפט לשיטות ההפעלה של מדובבים על ידי גופי אכיפת החוק.

אני מברך את עובדי הסניגוריה הציבורית ואת עורכי הדין הפועלים מטעמה, העמלים באופן יומיומי על קידום זכויות האדם בהליך הפלילי. ברכתי שלוחה גם לעומד בראשם, הסניגור הציבורי הארצי, ידידי ד"ר יואב ספיר. אני מאחל לכולכם המשך עשייה פורייה.

אמיר אוחנה
שר המשפטים

דברי ברכה מאת המנהלת הכללית

המקום בו המדינה מפעילה את סמכויותיה הכופות בצורה הקיצונית ביותר הוא ההליך הפלילי על כל שלביו – החל מן החקירה והמעצר, דרך הגשת כתב אישום וניהול ההליך, ועד לענישה ולכליאה. גם באמצעות המרשם הפלילי משפיעה המדינה על מהלך חייו של האזרח. עוצמת הפגיעה בזכויות הפרט כתוצאה מניהול הליך פלילי מחייבת את המדינה לנהוג באחריות וברגישות בהפעלת הסמכויות הנתונות לה.

דוח הפעילות של הסניגוריה הציבורית לשנת 2018, הסוקר את פעילותה הענפה והחשובה של הסניגוריה, מסייע להאיר גם את המקומות שבהם נראה שרשויות האכיפה עושות שימוש יתר בסמכויותיהן. כך למשל, הדוח סוקר כתבי אישום העוסקים בזוטות שעל פניו אינן מצדיקות את הפעלתו של הכלי הפלילי.

מדיניות ציבורית ראויה בהקשרים תביעתיים, אינה יכולה להיות מדיניות שאינה מתחשבת באינטרסים ציבוריים רחבים ובמכלול המשמעויות של השימוש במשאביה ובעוצמתה של המדינה והשלכותיהם.

הצורך במדיניות ציבורית אשר מתחשבת באינטרסים ציבוריים רחבים עולה גם במקרים בהם סמכויות המשפט הפלילי מופעלות כנגד מי שנמנים עם אוכלוסיות מוחלשות המצויות בשולי החברה: עניים, קבוצות מיעוט, אנשים עם לקויות ועוד. לסניגוריה הציבורית תרומה ממשית בקידום ההגנה על זכויותיהן של אוכלוסיות אלו בהליכים הפליליים, ובסיוע לקיומו של הליך צודק והוגן, אך לעיתים ההתמודדות עם הבעיות החברתיות האמיתיות של קבוצות אלו צריכה לבוא ממסגרות חברתיות אחרות. בהקשר זה ראוי לציין לחיוב את פרויקט הייעוץ המשפטי ההוליסטי שמפעילה הסניגוריה הציבורית, במסגרתו מופנים לקוחות הסניגוריה הציבורית לגורמים שיוכלו לסייע להם בפתרון בעיותיהם המשפטיות ובמיצוי זכויותיהם הסוציאליות – בראש ובראשונה לשכות הסיוע המשפטי במשרד המשפטים. שיתוף הפעולה בין היחידות השונות של משרד המשפטים לצורך קידום ההגנה על זכויותיהם של אוכלוסיות מוחלשות, ממחיש את מחויבותו של משרד המשפטים כולו לנושא, ומהווה מכפיל כח למהלכים אותם מובילה הסניגוריה.

אני מברכת את עובדי הסניגוריה הציבורית, את כלל הסניגורים המייצגים מטעמה, ואת העומד בראשם, ד"ר יואב ספיר, על עבודתם המאומצת לקידום וביצור זכויות הפרט בהליך הפלילי.

אמי פלמור

המנהלת הכללית

פתח-דבר מאת הסניגור הציבורי הארצי

כבכל שנה, הסניגוריה הציבורית מפרסמת דין-וחשבון על פעילותה, המוגש לוועדת הסניגוריה הציבורית בהתאם לסעיף 8 לחוק הסניגוריה הציבורית, התשנ"ו-1995. הדוח כולל פירוט אודות פעילותנו הענפה, ההישגים של השנה החולפת, והתכניות והאתגרים לעתיד.

מזה מספר שנים, כולל דוח הפעילות גם "פרק במיקוד", במסגרתו אנו מבקשים להפנות את הזרקור אל סוגיה משמעותית בה עסקה הסניגוריה הציבורית בשנה החולפת. את הפרק שבמיקוד הקדשנו השנה לשימוש במדובבים, לאור מספר פסקי דין משמעותיים של בית המשפט העליון ושל בתי המשפט המחוזיים בנושא זה, ובראשם פסק הדין בפרשת **חייבטוב**, במסגרתו זיכה בית המשפט העליון את אלישע חייבטוב מעבירת רצח, לאחר ריצוי 11 שנות מאסר. זיכוי זה הוא פרי של מלאכת הסניגוריה של ד"ר חגית לרנאו, המשנה לסניגור הציבורי הארצי, ושל עו"ד דימיטרי ורניצקי, המשמש כסניגור חיצוני במחוז הדרום. מאבקם העיקש של חגית ודימיטרי, בבית המשפט המחוזי ובבית המשפט העליון, אשר לא הותירו אבן על אבן בתיק, הצליח לחשוף את האופן שבו התנהלה חקירתו של אלישע, תוך שימוש פסול במדובב, ובסופו של דבר להביא לזיכוי. במסגרת הפרק שבמיקוד אנו סוקרים בהרחבה את פרשת חייבטוב, כמו גם את השתלשלות העניינים שהביאה לזיכוי נוסף מעבירת רצח השנה, בעניינו של **סלמון רדאי**, אשר יוצג על ידי עוה"ד ודים שוב ומאיה ברקאי מן הצוות הפנימי בסניגוריה הציבורית במחוז ירושלים. אנו עומדים על תחילתו של שינוי מגמה המסתמן בפסיקה ביחס להפעלתם של מדובבים, שינוי המכיר בכך ששיטות פעולה בעייתיות של מדובבים (ובהן התחזות המדובבים לעבריינים כבדים, שימוש באיומים והתנהגות פלילית אחרת, שימוש בסמים יחד עם החשוד ועוד) עלולות להביא להודאות שווא ולהרשעות שווא, וממליצים על צעדים נוספים שיש לנקוט בהם על מנת למנוע את החשש מהרשעות שווא בשל הפעלה בלתי מבוקרת של מדובבים.

הצורך במניעת הרשעות שווא, ותיקון הרשעות אלו בדיעבד, עומדים במוקד פעילותה של הוועדה לצמצום הרשעות שווא, שבראשה מונה לכהן כב' השופט (בדימוס) י' דנציגר. אני מברך על הקמת ועדה זו, שהיא ביטוי נוסף להבנה כי מערכת המשפט שלנו אינה חסינה מפני טעויות.

על החשש מטעויות של מערכת אכיפת החוק, ניתן ללמוד גם מסיפורו של **אשרף סלאיימה** שיוצג בידי עורכי הדין רות לוין ועלי אבו לבן מן הצוות הפנימי במחוז דרום. מדובר בסיפור מעשה שעלול להישמע כדמיוני. צעיר בשם אשרף הגיע לבית מלון בעיר אילת על מנת להתעניין בשכירת חדר במלון. הצעיר עורר את חשדו של פקיד הקבלה במלון, חשד בעקבותיו נפתחה חקירת שב"כ. בעקבות זיהוי מוטעה, אל חדר החקירות בשב"כ הובא אדם אחר, בשם חליל. בתחילה, חליל הכחיש שהיה בבית המלון, אך לאחר חקירה של מספר ימים הודה שאכן היה במלון (למרות שאין מחלוקת שחליל כלל לא היה במקום, כי אם אשרף), וכי הגיע אל המלון משום שתכנן לבצע פיגוע. כעבור זמן קצר, פקיד הקבלה נתקל במקרה באשרף, והודיע לשב"כ על הטעות בזיהוי של חליל. גם אשרף הובא לחקירה, ולאחר מספר ימי חקירה – הודה גם הוא בכך שתכנן לבצע פיגוע במלון. כנגד השניים הוגש כתב אישום חמור, והם נעצרו עד לתום ההליכים המשפטיים בעניינם (והיו עצורים במשך כשנתיים). הליכי ההוכחות של השניים נוהלו בנפרד, ובמהלך שנת 2018 בית המשפט המחוזי זיכה את חליל זיכוי מהדהד, במסגרתו קבע כי מדובר ב"שגיאה איומה" וכי ההודאות של השניים הן הודאת שווא. למרות זאת, במשך חודשים, לא הסכימה המדינה לחזור בה מכתב האישום נגד אשרף. משנודע לי הדבר, פניתי לפרקליט המדינה בנושא. בעקבות פנייה זו קיימנו פגישה עם גורמים בכירים בפרקליטות, ולאחריה נתברר כי המדינה החליטה לחזור בה מכתב האישום בעניינו של אשרף. המקרה של אשרף, כמו מקרים רבים נוספים המוזכרים בדוח הפעילות השנתי, בפרקים המציגים את הזיכויים הבולטים שניתנו בשנה החולפת, את קידום

ההתמודדות עם ראיות פורנזיות ואת הפעילות לתיקון ומניעת הרשעות שווא, מבחירים את חשיבות פעילותה של הסניגוריה הציבורית למניעת עיוותי דין ותיקונם בדיעבד.

לצד סקירת פעילות הסניגוריה הציבורית בתחום של מניעת הרשעות שווא ותיקון, כולל דוח הפעילות השנתי סקירה של פעילותה הענפה של הסניגוריה הציבורית בשנה החולפת בתחומים רבים נוספים. כחוט השני בדוח עוברת הדאגה מפני שימוש יתר בהליכים פליליים, והצורך לנקוט במקרים המתאימים בהליכים חלופיים, מתאימים יותר – כך למשל בחלקים העוסקים בסגירת תיק מותנית עבור בגירים והליכים כדוגמת קד"מ (קבוצת דיון משפחתית) עבור קטינים. התופעה של שימוש יתר בסמכויות המשפט הפלילי מתוארת גם בחלק העוסק בכתבי אישום בגין עניינים קלי ערך שאינם מצדיקים הפעלתו של כלי רב עוצמה זה, וכתבי האישום ב"תיקי עוני", בהם הנאשמים נמנים עם אוכלוסיות המצויות בשולי החברה, והעבירה היא ביטוי למצוקה כלכלית-הישרדותית. במקרים אלה, מקדמת הסניגוריה הציבורית שימוש במנגנונים חברתיים אחרים, כגון מעורבות של רשויות הרווחה או בריאות הנפש. שימוש יתר בסמכויות ההליך הפלילי מתואר גם בפרק העוסק בייצוגם של חשודים ועצורים, בהקשר של ריבוי המעצרים לצורך חקירה ועד לתום ההליכים.

נושא נוסף, העומד במרכז עשייתה של הסניגוריה הציבורית בשנים האחרונות, ואשר מוצא ביטוי בפרק מיוחד בדוח זה הוא פעילותה של הסניגוריה הציבורית לשיקום לקוחותיה. לפעילות ענפה זו חשיבות הן במישור של מתן ייצוג הולם ללקוחות, והגעה לתוצאה הטובה ביותר עבורם, והן במישור של האינטרס הציבורי שבהפחתת עבריינות. אחת האוכלוסיות שיש צורך מיוחד לדאוג לשיקומה היא אוכלוסיית האסירים. הדוח כולל סקירה של פעילות הסניגוריה הציבורית בתחום ייצוג האסירים בוועדות שחרורים, בעתירות אסירים ובהליכי הפרדה, ולצד זאת, סקירה של פעילותה המוסדית של הסניגוריה הציבורית לשיפור תנאי הכליאה של אסירים ועצורים. לאחרונה פירסמו דוח מסכם של הסניגוריה הציבורית אודות ממצאי הביקורים הרשמיים שנערכו במתקני הכליאה במהלך השנים 2017-2018, במסגרתו נסקרו בהרחבה הליקויים שנחשפו במתקני הכליאה שבאחריות שירות בתי הסוהר. בפרט, דוח זה העלה תמונה קשה של מדיניות הענישה כלפי קטינים בבית סוהר אופק, הבאה לידי ביטוי בשימוש נרחב בהחזקתם בתנאי בידוד והפרדה. סוגיית שלילת חירותם של קטינים ותנאי כליאתם נסקרת גם בדוח הפעילות הנוכחי. אין ספק שלתנאי המחיה של אסירים בבית הסוהר קשר ישיר גם ליכולת שלהם להשתקם.

דוח הפעילות מתייחס להיבטים רבים נוספים של ייצוג לקוחותיה של הסניגוריה הציבורית, ובכלל זאת ייצוג קטינים; ייצוג בבית המשפט העליון; ייצוג לקוחות עם מוגבלויות נפשיות ושכליות; טיפול בתלונות על אלימות שוטרים כלפי לקוחות הסניגוריה הציבורית ועוד.

לצד סקירת פעילות הסניגוריה הציבורית בייצוג לקוחותיה, הדוח כולל גם סקירה של פעילותה המוסדית של הסניגוריה במגוון תחומים, פרק הסוקר את ההיבטים הארגוניים שבעבודת הסניגוריה וכן פרקים הכוללים נתונים אודות היקפי הפעילות של הסניגוריה הציבורית ועלותה.

אני מבקש להודות לכל העובדות והעובדים בסניגוריה הציבורית ולכל צוות הסניגורים – פנימיים וחיצוניים כאחד – על מסירותם ועל עבודתם הטובה. ההישגים המתוארים בדוח זה הם פרי עבודתם המאומצת בהגנה על זכויותיהם של לקוחותינו בכל מקום ובכל שעה. תודה מיוחדת שלוחה להנהלת משרד המשפטים על התמיכה הנמשכת ועל הסיוע הרב שבלעדיהם אין, ובמיוחד לשרת המשפטים היוצאת, הגב' איילת שקד, לשר המשפטים ח"כ אמיר אוחנה, ולמנהלת הכללית של משרד המשפטים, הגב' אמי פלמור.

ד"ר יואב ספיר

הסניגור הציבורי הארצי

תוכן עניינים

7.....	1. פעילות הסניגוריה הציבורית בייצוג לקוחותיה
7.....	1.1 ייצוג נאשמים
8.....	1.1.1 זיכויים בולטים בשנה החולפת.....
12.....	1.1.2 הסדר סגירת תיק מותנית.....
15.....	1.1.3 כתבי אישום בגין זוטות ו"תיקי עוני".....
18.....	1.1.4 קידום טענות מינהליות וחוקתיות במשפט הפלילי.....
23.....	1.1.5 קידום ההתמודדות עם ראיות פורנויות.....
26.....	1.2 ייצוג חשודים ועצורים
26.....	1.2.1 ייצוג חשודים ועצורים במהלך חקירתם במשטרה.....
33.....	1.2.2 ייצוג חשודים ועצורים בהליכי הארכת מעצר לצרכי חקירה.....
37.....	1.2.3 ייצוג נאשמים בהליכי מעצר עד תום ההליכים.....
40.....	1.3 ייצוג קטינים
41.....	1.3.1 הגשמת עקרון "תקנת השבים" והחזרתם של קטינים לחיק החברה.....
45.....	1.3.2 הפרת זכויות בחקירת קטינים.....
46.....	1.3.3 שלילת חירותם של קטינים.....
51.....	1.3.4 קשיים בהשמה חוץ ביתית – חסות הנוער.....
52.....	1.3.5 תוכנית ההסברה – פרויקט חברתי.....
53.....	1.4 ייצוג אסירים
53.....	1.4.1 ייצוג אסירים בוועדות שחרורים.....
56.....	1.4.2 ייצוג עצורים, נידונים ואסירים בעתירות אסירים.....
57.....	1.4.3 ייצוג אסירים בהליכי הפרדה.....
59.....	1.4.4 דוגמאות להצלחות הסניגוריה הציבורית בייצוג אסירים.....
60.....	1.5 פעילות הסניגוריה הציבורית לשיקום לקוחותיה
60.....	1.5.1 על חשיבות השיקום.....
61.....	1.5.2 מאפיינים ייחודיים של לקוחות הסניגוריה הציבורית.....
62.....	1.5.3 מערך הייעוץ השיקומי התומך.....
65.....	1.5.4 יצירת אפיקים לייעוץ משפטי הוליסטי.....
67.....	1.5.5 בתי משפט קהילתיים.....
68.....	1.5.6 סל שיקום לאנשים עם מוגבלויות.....
70.....	1.6 ייצוג בבית המשפט העליון
75.....	1.7 תיקון ומניעת הרשעות שווא
75.....	1.7.1 פעילות המחלקה למשפטים חוזרים בשנה החולפת.....
77.....	1.7.2 מיזמים ואירועים בתחום תיקון הרשעות שווא.....
78.....	1.7.3 פעילות מערכתית בתחום תיקון הרשעות שווא ומניעתן.....
79.....	1.8 ייצוג לקוחות עם מוגבלויות שכליות ונפשיות
80.....	1.8.1 היעדר הסדרה משפטית ומסגרות המוכוונות לטיפול בעוברי חוק עם לקויות שכליות ונפשיות.....
82.....	1.8.2 הליכי חקירה מותאמים לאנשים עם מוגבלויות.....
84.....	1.8.3 הכשרת עורכי הדין של הסניגוריה וצוותים מקצועיים נוספים.....

84	1.8.4	כבילת עצורים ואסירים בבתי חולים פסיכיאטריים
85	1.8.5	החלטות חשובות בתיקי סניגוריה בתחום ייצוג חולי הנפש
89	1.8.6	ייצוג מאושפזים בכפייה בצו בית משפט בפני ועדות פסיכיאטריות
90	1.9	טיפול בתלונות על אלימות שוטרים ובעבירות כלפי שוטרים
94	1.10	פעילות הסניגוריה לשמירה על רמת הייצוג ולשיפור איכותו
94	1.10.1	עבודת הפיקוח על תיקי הסניגוריה הציבורית
95	1.10.2	פיתוח פרומים מקצועיים
96	1.10.3	פעילות פרורם איכות הייצוג
96	1.10.4	השתלמויות לצוות הסניגורים החיצוניים והפנימיים
98	1.10.5	הסתייעות הסניגוריה הציבורית במומחים
101	2.	פעילותה המוסדית של הסניגוריה הציבורית
101	2.1	מעורבות בדיוני חקיקה ומדיניות
107	2.2	ידידת בית המשפט
108	2.3	פעילות הסניגוריה לשיפור תנאי כליאה
111	2.4	קליניקות במוסדות אקדמיים העובדות בשיתוף פעולה עם הסניגוריה הציבורית
114	2.5	קבוצת בוגרי הסניגוריה הציבורית
114	2.6	קשרים עם גורמים בין-לאומיים
117	3.	היבטים ארגוניים, ניהול ידע ומיחשוב
117	3.1	הצוות המנהלי בסניגוריה הציבורית
118	3.2	דוברות, תקשורת וקשר עם הציבור
121	3.3	כתב העת "הסניגור"
121	3.4	ניהול הידע והמידע המקצועי בסניגוריה הציבורית
122	3.5	פיתוח ואפיון התוכנה החדשה בסניגוריה הציבורית
124	4.	פעילות הסניגוריה הציבורית באמצעות עורכי דין חיצוניים
124	4.1	עבודה במיקור חוץ
125	4.2	דרכי העסקה ותשלום
126	4.3	הרכבת רשימת הסניגורים הציבוריים
127	4.4	התחלופה ברשימת הסניגורים הציבוריים
128	4.5	מינוי סניגורים וחלוקת העבודה ביניהם
131	5.	היקפי הפעילות ועלותה
131	5.1	מספר הליכים כללי
131	5.2	פילוח ההליכים לפי סוג הליך וסוג בית משפט
133	5.3	פילוח הליכים לפי עילות מינוי
135	5.4	חלוקת היקף העבודה בין המחוזות
135	5.5	שכר טרחה, הוצאות ועלות להליך
138	5.6	חובת תשלום של זכאים לייצוג
140		פרק במיקוד: חקירה בשטח אפור – שימוש במדובבים

- ע"פ 967/17 **עליאן נ' מדינת ישראל** (החלטה מיום 27.3.2018; ייצוג על ידי עו"ד ריאד סוואעד) בית המשפט העליון ביטל עונש מאסר בפועל משיקולי שיקום. לאחר קבלת הערעור התעוררה התדיינות נוספת עקב הגשת חוות דעת שהמערער אינו מתאים לעבירות שירות "לאור מעורבותו בעבירות ביטחוניות". הסניגור טען כי נתון זה כבר נשקל על ידי בית המשפט עובר למתן פסק הדין ואינו מהווה עילה לקביעה מינהלית בדבר אי-התאמה. בעקבות הערות בית המשפט, ניתנה חוות דעת נוספת ובה נמצא המערער כשיר לביצוע עבודות שירות. בעקבות כך, בית המשפט הורה על ביטול עונש המאסר בפועל.
- ע"פ 3470/16 **שקורי נ' מדינת ישראל** (החלטה מיום 26.2.2018; ייצוג על ידי עו"ד טל ענר) המערער הורשע בהצתה וגרימת מוות ברשלנות, באירוע חריג בו הצית עץ דקל בחצרו על מנת להבריא מזיקים, והאש אחזה בבית סמוך וגרמה לפציעה קשה ובהמשך למוות של שכן. בית המשפט העליון הקל בעונשו של המערער והעמידו על 30 חודשי מאסר (במקום 40) בשל הנסיבות המיוחדות של המקרה, נסיבות אישיות חריגות וחלופת זמן ארוך במיוחד מעת האירוע.

1.7 תיקון ומניעת הרשעות שווא

1.7.1 פעילות המחלקה למשפטים חוזרים בשנה החולפת

מאז 2001 ועד היום הוגשו לסניגוריה הציבורית 489 פניות לקבלת ייצוג בבקשה למשפט חוזר, מצד נידונים אשר הורשעו בפסקי דין חלוטים, הטוענים כי הרשעתם היא הרשעת שווא. 463 מהפניות נדחו על ידי הסניגוריה הציבורית, לאחר שלא נמצאה בעניינם של הפונים עילה למשפט חוזר. 26 מהפניות הנותרות מצויות בשלבי בדיקה שונים. עד היום, הגישה המחלקה למשפטים חוזרים 18 בקשות למשפט חוזר, מתוכן ארבע התקבלו ו-12 נדחו. שתי בקשות למשפט חוזר, אשר הוגשו בשנה החולפת, ממתונות להכרעת בית המשפט העליון. כמו כן, מאז נוסדה המחלקה למשפטים חוזרים הוגשו על ידה לערכאות שש עמדות מוסדיות ועמדות "ידיד בית משפט" בהליכים של בקשות למשפט חוזר או הליכים אחרים שעוררו שאלות משפטיות עקרוניות הנוגעות לתחום המשפטים החוזרים ולתיקון הרשעות שווא.

סעיף 18(א)(9) לחוק הסניגוריה הציבורית, אשר התווסף לחוק בשנת 2001, הסמיך את הסניגוריה הציבורית לייצג נידונים אשר הסניגור הציבורי הארצי מצא כי ראוי להגיש עבורם בקשה למשפט חוזר. בסניגוריה הציבורית הארצית הוקמה המחלקה למשפטים חוזרים, העוסקת בקליטת פניותיהם של נידונים המבקשים ייצוג לצורך הגשת בקשה למשפט חוזר, מיון ובדיקתן של הפניות, וייצוגם של אלה הנמצאים מתאימים בבקשה למשפט חוזר.

על פי הסמכות שהוקנתה לסניגוריה הציבורית בחוק, במסגרת הטיפול הראשוני בפניותיהם של נידונים פועלת המחלקה למשפטים חוזרים כרשות מינהלית, ולא כבאת-כוחם של הפונים אליה. עם קבלת פנייה חדשה, וככל שהיא אכן מעוררת עניין המצוי בתחום טיפולה של המחלקה למשפטים חוזרים, פותחת המחלקה בהליך של בדיקה אשר במסגרתו מתבצעות פעולות שונות. בין היתר, פועלת המחלקה לאיתור החומרים הרלוונטיים, לומדת אותם לעומק, נפגשת עם הפונים ובודקת את טענותיהם, לרבות טענות בדבר קיומן של ראיות חדשות אשר לא הוצגו בהליך המקורי. כמו כן, במידת הצורך מבצעת הסניגוריה הציבורית בדיקות מגוונות על ידי מומחים ואנשי מקצוע מטעמה, מנסה לאתר ראיות נוספות, נפגשת עם עדים ומראיינת אותם ועוד. רק בתום הבדיקה ולאור תוצאותיה – מתגבשת החלטה בשאלה אם יש מקום לייצג את הנידון. החלטה על ייצוג של נידון בבקשה למשפט חוזר מתקבלת רק בנסיבות בהן הסניגור הציבורי הארצי השתכנע כי קיימת בעניינו עילה למשפט חוזר (מבין העילות הקבועות בסעיף 31(א) לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984).

מעמדה המיוחד של הסניגוריה הציבורית בעת בדיקת הפניות למחלקה למשפטים חוזרים, כרשות מינהלית שאינה מייצגת את הפונה, מחייב אותה לטפל בפנייה בדרך אובייקטיבית, המקדמת את האינטרס הציבורי. אופן פעולה זה, שבו אמת המידה לייצוג בבקשה למשפט חוזר מותנית בלימוד מעמיק של התיק והגעה למסקנה בדבר קיומה של עילה למשפט חוזר, כמו גם מספרן הרב של הפניות אשר טופלו עד היום (כאמור, 489 פניות לייצוג בהליך של בקשה משפט חוזר), הביא לכך שמאז נוסדה פיתחה המחלקה למשפטים חוזרים מומחיות ייחודית בתחום המשפטים החוזרים ובטיפול בעניינם של נידונים הטוענים להרשעת שווא.

בשנת 2018 התקבלו במשרדי הסניגוריה הציבורית 22 פניות לייצוג בהליך של בקשה למשפט חוזר לפי סעיף 18(א)(9) לחוק הסניגוריה הציבורית. במהלך השנה הגישה המחלקה למשפטים חוזרים שתי בקשות למשפט חוזר. במהלך השנה החולפת סיימה המחלקה למשפטים חוזרים את הטיפול ב-27 פניות, לאחר שבתום הליך הבדיקה המוקדמת הסניגוריה הציבורית סברה כי לא התגבשה בעניינם של הפונים עילה למשפט חוזר.

בתאריך 29.7.2018 הוגשה על ידי הסניגוריה הציבורית בקשה למשפט חוזר בעניינו של שלום אזולאי (מ"ח 5699/18 **שלום אזולאי נ' מדינת ישראל**; הבקשה הוגשה על ידי עו"ד נועה מישור מהמחלקה למשפטים חוזרים). אזולאי הורשע על יסוד הסדר טיעון, במסגרתו נמסרה הודאתו, בעבירות של סיוע לניסיון לקבל דבר במרמה, קשירת קשר לפשע, עדות שקר, שיבוש מהלכי משפט ושבועת שקר. לטענתו של אזולאי הוא נפל קורבן לקנוניה שמטרתה השתלטות על רכושה של אישה ערירית. אזולאי היה זה שתרם לחשיפת התרמית, אך בסופו של דבר מצא עצמו עומד לדין ומורשע. לאחר שהסכים להסדר שהוצע לו והודה באישומים שיוחסו לו (לטענתו, בלחץ סניגורו), ביקש אזולאי להגיש ערעור ולחזור מהודאה זו, אך בית המשפט לא אפשר זאת. בבקשה למשפט חוזר הוצגו ראיות לכך שהודאתו של אזולאי הייתה הודאת שווא, וכן ראיות החושפות כי ראיה מרכזית בתיק – תצהיר עליו חתם לכאורה אזולאי – היא מזויפת. בין היתר, בבקשה למשפט חוזר הוצגה חוות דעת של מומחית לזיהוי כתבי יד וחתומות, הקובעת באופן חד משמעי כי חתימתו של אזולאי על גבי אותו תצהיר זויפה. כן הוצגה בבקשה חוות דעתו של מומחה לפסיכולוגיה קלינית, החושפת כי לאזולאי מאפיינים קוגניטיביים והתנהגותיים אשר תרמו באופן משמעותי לכך שנכנע ללחץ והסכים להודות הודאת שווא. בנוסף הובאו גם ראיות וגילויים על אודות התנהלות סניגורו של אזולאי, אשר תומכות בטענה שלחץ עליו להודות במסגרת הסדר הטיעון, חרף ידיעתו כי אזולאי טוען לחפותו באופן עקבי. הבקשה למשפט חוזר ממתינה להכרעת בית המשפט העליון.

בקשה נוספת למשפט חוזר הוגשה מטעם הסניגוריה הציבורית בתאריך 4.2.2019, בעניינו של פלוני (מ"ח 885/19 **פלוני נ' מדינת ישראל**; הבקשה הוגשה על ידי עו"ד שלמה ניסים). פלוני, אשר שימש כנהג הסעות, הורשע בשנת 2011 בביצוע עבירות מין בנערה לוקה בשכלה אותה הסיע יחד עם תלמידים נוספים ברכבו. בעקבות כך נגזרו עליו 10 שנות מאסר. בית המשפט ששפט את פלוני הרשיעו בביצוע העבירות בהתבסס על גרסת המתלוננת, ללא כל ממצאים פורנזיים התומכים בגרסה זו, ואף שכבר במהלך המשפט התברר כי המתלוננת התלוננה בעבר מספר פעמים כי אחרים פגעו בה מינית, כאשר אחת התלוננות כוונה כנגד נהג ההסעות הקודם שלה, תלונה שכלל לא הבשילה להגשת כתב אישום. ההתפתחות הראייתית שהובילה להגשת הבקשה למשפט חוזר אירעה בעקבות תביעה אזרחית שהמתלוננת הגישה כנגד פלוני, לאחר שהרשעתו הפכה חלוטה. במסגרת תביעה זו מינה בית המשפט פסיכיאטרית מומחית מטעמו, אשר נפגשה עם המתלוננת וראיינה אותה, והתרשמה מבעיות אמינות בהן היא לוקה, ומכך שהיא נעדרת תסמינים של פוסט טראומה. עוד התברר, כי המתלוננת, המתגוררת כיום בהוסטל, טענה לאחרונה מספר פעמים כי גורמים שונים פגעו בה מינית. בדוח שנחתם בידי מנהל ההוסטל צוין כי התלוננת נבדקה כולן בצורה מעמיקה ונמצאו חסרות שחר. הן חוות הדעת הפסיכיאטרית והן הדוח מההוסטל בו שוהה המתלוננת הוצגו בבקשה למשפט חוזר כראיות

חדשות. ראייה חדשה שלישית אשר הוצגה בבקשה למשפט חוזר עניינה בהקלטת שיחה עם בן זוגה של המתלוננת מהתקופה הרלוונטית לאישומים, כאשר בהקלטה זו אומר בן הזוג כי המתלוננת התוודתה בפניו כי בדתה את תלונתה כנגד המבקש. בקשתו של פלוני למשפט חוזר תלויה ועומדת בימים אלה להכרעת בית המשפט העליון.

1.7.2 מיזמים ואירועים בתחום תיקון הרשעות שווא

בספטמבר 2014 חברה הסניגוריה הציבורית אל ה-Innocence Network ("רשת החפות")⁵¹. רשת החפות נוסדה בשנת 2005 ומאגדת תחת כנפיה עשרות ארגונים מרחבי העולם הפועלים לאיתור ולתיקון הרשעות שווא, בהם גם ארגוני סניגוריה ציבורית ממדינות שונות. ייחודה של רשת החפות הוא ביצירת פלטפורמה המאפשרת גיבוש בסיס ידע רחב ושיתופי פעולה בין ארגוני חפות הפועלים בשיטות משפט שונות ברחבי העולם.

המחלקה למשפטים חוזרים מקיימת קשרי עבודה עם נציגי רשת החפות ועם נציגיהם של ארגוני חפות שונים ברחבי העולם. קשרים אלה מאפשרים עריכת התייעצויות מקצועיות, היכרות עם מומחים עולמיים בתחומים שונים וקבלת עדכונים שוטפים על הנעשה ברחבי העולם בתחום תיקון הרשעות שווא.

רשת החפות מקיימת מדי שנה כנס מקצועי גדול שאליו מגיעים מאות אנשים – עורכי דין, אנשי אקדמיה, חוקרים ומומחים פורנזיים – וחולקים זה עם זה את הידע שצברו בתחומים אלה. אל הכנס מוזמנים גם מזכאים⁵² אשר שוחררו לאחר שמאבקם להוכחת חפותם צלח. בכנס לשנת 2018, שהתקיים בממפיס שבטנסי, השתתפו הסניגוריה המחוזית במחוז צפון עו"ד טל אברהם, ועו"ד נועה מישור מהמחלקה למשפטים חוזרים. בכנס נוסף, שנערך לאחרונה בברצלונה שבספרד ובו נפגשו נציגים מארגוני חפות הפועלים במדינות אירופאיות שונות, השתתפה עו"ד מורן כרמון מהמחלקה למשפטים חוזרים.

במסגרת החברות ברשת החפות, הסניגוריה הציבורית מציינת בשנים האחרונות את יום הרשעות שווא הבין-לאומי, במטרה לקדם את המודעות הציבורית לתופעת הרשעות שווא והצורך לאפשר את תיקונן. לרגל יום זה, הסניגוריה הציבורית ערכה בתאריך 22.11.2018 אירוע שהתמקד בנושא הודאות שווא כגורם להיווצרותן של הרשעות שווא. האירוע התקיים בפאב "עשן הזמן" שבבאר שבע ובמסגרתו נשאו דברים הסניגור הציבורי הארצי ד"ר יואב ספיר, המשנה לסניגור הציבורי הארצי ד"ר חגית לרנאו, הסניגוריה המחוזית של מחוז דרום עו"ד הילה שפרלינג, סגן הסניגוריה המחוזית של מחוז דרום עו"ד דוד ויצטום והמוזיקאי דויד פרץ. זוהי השנה הרביעית שבה הסניגוריה הציבורית יוזמת אירועים לציון יום הרשעות שווא הבין-לאומי. לאירוע בבאר שבע קדמה פעילות ניו-מדיה ברשתות החברתיות אשר נמשכה שבוע ימים ועסקה בנושא חפות, הרשעות שווא ומשפטים חוזרים.

בשנה החולפת הסניגוריה הציבורית המשיכה להיעזר בשני מיזמים אשר נרתמו לסייע במאבקה בתחום תיקון הרשעות שווא:

האחד הוא "הפורום לתיקון הרשעות שווא בישראל", אשר הוקם ופועל מאז שנת 2012 וחברים בו מספר משרדי עורכי דין מהמובילים בישראל. עורכי הדין שבפורום מטפלים מטעם הסניגוריה הציבורית בפניותיהם

⁵¹ למידע נוסף אודות רשת החפות, ראו: www.innocencenetwork.org.

⁵² מזכאים – התרגום שאומץ על ידי הסניגוריה הציבורית למילה Exonerate. הכוונה היא לנידון שהורשע בביצוע עבירה וחפותו הוכחה לאחר שפסק הדין בעניינו הפך חלוט.

של נידונים הטוענים להרשעת שווא, ומסייעים למחלקה למשפטים חוזרים בבדיקת קיומה של עילה למשפט חוזר. חברי הפורום טיפלו במהלך השנה בארבע פניות לייצוג בהליך של בקשה למשפט חוזר.

עורכי הדין שנטלו השנה חלק בפעילותו של הפורום לתיקון הרשות שווא בישראל הם: עו"ד אייל רוזובסקי ועו"ד איתי סעדי ממשרד מיתר ושות'; עו"ד דן שיינמן, עו"ד נויט נגב, עו"ד איריס ניב-סבאג ועו"ד ערן אלהרר ממשרד שינמן-נגב-ניב; עו"ד בעז בן צור ועו"ד דקלה סירקיס ממשרד בעז בן צור ושות'; עו"ד פרופ' קנת מן ופרופ' דוד ליבאי ממשרד ליבאי-מן; עו"ד נתי שמחוני ועו"ד אילנה זיבנברג ממשרד הרצוג פוקס נאמן ושות'; עו"ד איתן מעוז ממשרד איתן מעוז עורכי דין.

המיזם השני המסייע לסניגוריה הציבורית בתחום תיקון הרשעות השווא הוא "פרויקט החפות" הפועל כקליניקה בפקולטה למשפטים שבאוניברסיטה העברית. הקליניקה נוהלה השנה על ידי עו"ד אנו לוסקי וד"ר עדי ליבוביץ שימשה כמנחה אקדמית שלה. במסגרת העבודה בקליניקה, הסטודנטים התלוו לעו"ד לוסקי וסייעו למחלקה למשפטים חוזרים בטיפול בפניותיהם של נידונים הטוענים לחפותם ומבקשים להגיש בקשה למשפט חוזר. במהלך השנה טופלו על ידי הקליניקה ארבע פניות לייצוג בהליך של בקשה למשפט חוזר.

1.7.3 פעילות מערכתית בתחום תיקון הרשעות שווא ומניעתן

בשנים האחרונות התחדדה חשיבות מלאכת תיקון הרשעות השווא, בכך שלא רק שהדבר מוביל לתיקון עוול נורא במקרה ספציפי, אלא שהדבר מאפשר לשפר את מערכת אכיפת החוק ולהקטין את הסיכון להתרחשותן של טעויות דומות בעתיד. דהיינו – קיים קשר הדוק בין תיקון הרשעות שווא לבין האפשרות למנוע אותן מראש.

מאז 1989 ועד היום נחשפו בארצות הברית כ-2,400 מקרים של הרשעות שווא. הרשעות שווא רבות נוספות נחשפו בשיטות משפט אחרות ברחבי העולם. מספרן של הטעויות שנחשפו בשיטות משפט שונות זו מזו הוביל להבנה הולכת וגוברת כי אין שום שיטת משפט החסינה בפני טעויות, וכי יש חשיבות גדולה ביצירת תנאים שיאפשרו תיקון של הטעויות. יתרה מכך, המסה הגדולה של טעויות שנחשפו בשיטות המשפט השונות הייתה הבסיס לכתיבה משפטית ענפה העוסקת בשאלה: מה גרם לטעות? מה הוביל להתרחשותה של הרשעת השווא מלכתחילה? גוף מחקר חשוב זה עניינו בהפקת לקחים – איתור הגורמים להרשעת השווא שנחשפה, סיווגה של הטעות, ומציאת פתרונות על מנת למנוע את הישנות הטעות במקרים עתידיים. תהליכים אלה היוו את הבסיס לרפורמות שונות שמתבצעות בשנים האחרונות בשיטות משפט רבות, כגון רפורמות בתחום מסדרי הזיהוי, בתחום המדע הפורנזי, יצירת הסדרים שעניינם שמירת ראיות, הסדרת האפשרות לבצע בדיקות מדעיות במוצגים שנשמרו ועוד.

ההבנה כי קיימת זיקה הדוקה בין תיקון הרשעות שווא בדיעבד לבין היכולת למנוע אותן מראש, הובילה להקמת "הפורום למניעת הרשעות שווא" הפועל בסניגוריה הציבורית מאז 2017. הפורום, שעל פעילותו דווח בהרחבה בדוח השנתי לשנת 2017,⁵³ הוקם נוכח מחויבות הסניגוריה הציבורית למניעת הרשעות חפים מפשע ומתוך רצון להתמודד עם הגורמים המובילים להרשעות שווא וקידום התנאים שיאפשרו למנוע זאת. בשנת פעילותו הראשונה (2017), בחר הפורום למקד את פעילותו בתחום המדעים הפורנזיים, נושא שאת פעילותו מרכזת הסניגוריה המחוזית של מחוז חיפה, עו"ד ענת מיסד-כנען. השנה, הורה הסניגור הציבורי הארצי על הרחבת פעילות הפורום למניעת הרשעות שווא, על ידי הקמת צוות חשיבה העוסק בנושא חשוב זה. הצוות

⁵³ הסניגוריה הציבורית דוח פעילות 2017 (2018), עמ' 133-143.

מאתר נושאים לפעולה הנוגעים למניעת הרשעות שווא, הן בהקשר המערכתי והן במישורים של הארגון פנימה, ומקדם את ביצועם. את עבודת הצוות מרכזת המשנה לסניגור הציבורי הארצי, ד"ר ענת הורוויץ.

במאי 2018 הודיעה שרת המשפטים על הקמת ועדה לבחינת נושא הרשעות השווא, שבראשה מונה לכהן כבוד השופט (בדימוס) י' דנציגר. הסניגוריה הציבורית מברכת על הקמת ועדה זו, שהיא ביטוי נוסף להבנה כי מערכת המשפט שלנו אינה חסינה מפני טעויות וכי קיים קשר הדוק בין תיקון הרשעות שווא למניעתן. לוועדה נמסר מנדט רחב, לעסוק בתופעה של הודאות שווא הנמסרות בחקירה; הרשעות שווא כתוצאה מראיות מדעיות שגויות; הרשעות שווא כתוצאה מעדויות ראייה שגויות וזיהוי מוטעה; וכן לעסוק במנגנון הראוי לבירור טענות בדבר הרשעות שווא, לרבות בקשות למשפט חוזר. בוועדה, שהחלה לקיים את דיוניה בינואר 2019, חברים, לצד היו"ר וסגנו פרופ' אורן גזל-אייל, גם נציגי פרקליטות המדינה, משטרת ישראל והסניגוריה הציבורית. נציגת הסניגוריה הציבורית בוועדה היא המשנה לסניגור הציבורי הארצי, ד"ר ענת הורוויץ.

1.8 ייצוג לקוחות עם מוגבלויות שכליות ונפשיות

בעשורים האחרונים גוברת בישראל הרגישות והמחויבות החברתית למצבם של אנשים עם מוגבלויות. חוקים כגון חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות, התשנ"ח-1998 וחוק הליכי חקירה והעדה (התאמות לאנשים עם מוגבלות שכלית ונפשית) התשס"ה-2005, מהווים דוגמאות לחקיקה שמטרתה עיגון והבטחת זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות לכבוד ולשוויון.

כחלק מהמחויבות הבסיסית לנהוג בשוויון, נדרשות רשויות המדינה לבצע התאמות ולמצוא מסגרות עונשיות וטיפוליות הולמות עבור אנשים עם מוגבלויות גם בהליכים פליליים. פעמים רבות קיים קשר הדוק בין המוגבלות השכלית או ההפרעה הנפשית החמורה של הנאשם לבין עצם ביצוע העבירה, ולעיתים נראה כי כשלים של מערכות הרווחה והבריאות במתן טיפול הולם מגדילים את הסיכון להסתבכות בעבירות בעתיד. **הסניגוריה הציבורית, המייצגת רבים מבין הנאשמים עם מוגבלויות, מתריעה מזה זמן רב על הפלייתם לרעה ועל חוסר הצדק הגלום בכך שבהיעדר התאמות ראיות ומסגרות טיפוליות תומכות, נשלחים נאשמים לריצוי עונשי מאסר בפועל למרות שעונש זה אינו מתאים למצבם.**

אף שבמדינת ישראל אין מחקר או מסד נתונים שיכול ללמד על מצבם של נאשמים עם מוגבלויות שכליות ונפשיות, מחקרים בעולם מצביעים על תופעה של ייצוג יתר של אנשים עם מוגבלויות בין כותלי בית הסוהר לעומת שיעורם באוכלוסייה הכללית. מחקרים מלמדים כי אנשים עם מוגבלות פגיעים יותר בהליך החקירה, וכי הסיכוי שיוודו במעשים שלא ביצעו גבוה יחסית לאוכלוסייה הכללית. מחקרים אף מראים כי השוואת במעצר או במאסר היא טראומטית וקשה במיוחד עבור אסירים עם מוגבלות שכלית לעומת אסירים אחרים וכי הם פגיעים וחשופים לניצול, להתעמרות ולאלומות. הספרות המחקרית מצביעה על מגוון רחב של אופנים בהם באה מצוקה זו לידי ביטוי: הם הופכים לקורבנות התעמרות בידי אסירים אחרים או סוהרים; לעיתים קרובות הם מנוצלים פיזית, נפשית, מינית וכלכלית; במהלך מאסרם הם מבצעים עבירות משמעת רבות שנובעות מחוסר הבנה או מחוסר יכולת להסתגל לכללי ההתנהגות הנוקשים ונענשים על כך; הסיכוי שלהם להשתחרר בשחרור מוקדם ברישיון הוא נמוך יותר, ולכן הם מרצים מאסרים ארוכים יחסית לעבריינים שביצעו עבירות דומות; וקיים חוסר מובנה בבתי הכלא במסגרות שיקומיות ובשירותים אחרים שמתאימים לצרכיהם. גם ההתמודדות היומיומית עם תנאים פיזיים קשים, הצפיפות בתאים והזמינות הנמוכה של שירותי רווחה ורפואה מקשים על אסירים עם מוגבלויות יותר מאשר על אסירים אחרים.

פרק במיקוד: חקירה בשטח אפור – שימוש במדובבים

בניגוד לרוב מדינות המערב, מכיר המשפט הישראלי בשימוש במדובבים כתחבולת חקירה לגיטימית. הפעלת מדובב אינה נחשבת כמפירה, כשלעצמה, את זכותו של חשוד לאי-הפללה עצמית או פוגעת בזכות להיוועץ עם עורך דין, גם אם המדובב מפעיל מניפולציות רבות לצורך הוצאת מידע רלוונטי מהחשוד. במהלך השנים הציבו בתי המשפט מעט מאוד הגבלות על אופן הפעלת המדובבים, וככלל הסתפקו בקביעה כי הפעלת מדובב, כפופה, ככל פעולת חקירה אחרת, לגבולות של סבירות והגינות בחקירה. במהלך השנים נערכה ביקורת שיפוטית מועטה מאוד על כלי חקירה זה, בין היתר בזכות החיסיון שמוטל באופן אוטומטי על זהותם של המדובבים ועל שיטות הפעלתם. היד החופשית שניתנה למשטרה בתחום הפעלת המדובבים נוצלה לפיתוח שיטות חקירה העושות שימוש באמצעים כמו: התחזות המדובבים לעבריינים כבדים, איומים, שימוש בסמים והתנהגות פלילית אחרת של המדובבים. לא אחת התבצעו פעולות מסוג זה על ידי מדובבים ללא תיעוד אמין וללא פיקוח ראוי של גורמים חקירתיים או משפטיים על התנהלות המדובבים. היעדר הפיקוח צורם מאוד בשים לב לכך שלעיתים בעת הפעלת מדובבים נוצרת זהות אינטרסים בין חוקרי משטרה לבין עבריינים כבדים, חלקם מכורים לסמים, וחלקם כאלו שממשיכים לבצע עבירות חמורות במקביל לעבודתם עבור המשטרה. מפסיקת בית המשפט בשנה האחרונה, אליה נתייחס בהמשך דברינו, עולה כי החל משנת 2009, וככל הנראה בעקבות ביקורת של בית המשפט העליון על פעולת המדובבים בעניין אלזם,⁷⁸ נעשות במשטרה פעולות שנועדו לשפר את האופן בו יחידות החקירה מפעילות מדובבים. אך גם פעולות אלו נעשות בחסות מעטה של סודיות, ללא אפשרות להגנה ולבתי המשפט לבחון לעומק את אופן ההפעלה של המדובבים או את מידת המעורבות שלהם בחקירה.

בעשורים הראשונים לאחר קום המדינה, כאשר התפתחו שיטות החקירה שהתבססו על מניפולציות מורכבות כלפי החשוד, הן התיישבו עם גישה משפטית אשר הניחה כי אדם חף מפשע לא יקשור עצמו לעבירה שלא ביצע, למעט במקרים קיצוניים של לחצים פיזיים ונפשיים קשים. אך גישה זו הלכה ונסדקה, נוכח התפתחות גוף ידע אקדמי-מחקרי, המלמד כי לחצי חקירה שונים ושגרתיים יחסית עלולים להניב הודאות שווא. גוף ידע זה חלחל גם לתחומי המשפט, ובעקבותיו התפתחה פסיקה המנחה את בתי המשפט להיות זהירים וביקורתיים יותר בבואם לאמוד משקלן של הודאות חוץ. אך ספקנות זו לגבי הודאות חוץ של חשודים, לא הובילה את בתי המשפט לבחון מחדש את הפסיקה המסורתית שהתירה שימוש נרחב במדובבים. שנת 2018 מסמנת שינוי במגמה זו. במהלכה ניתנו מספר החלטות שיפוטיות משמעותיות וזיכויים המאירים חלק מהצללים בהם פעלו שיטות הדיבוב ומתחילים לבסס בחינה ביקורתית שלהן. כל אחת מההחלטות מאירה בעייתיות שונה, והקריאה המשותפת של כולן מעוררת חוסר נחת אצל מי ששלטון החוק, הגינות ההליכים המשפטיים והחשש מהרשעות שווא קרובים לליבו. בפרק זה נתאר בקצרה את הגישה המשפטית ביחס להודאות חוץ של נאשמים באופן כללי ואת גישת המשפט להודאות חוץ שניתנו בפני מדובבים. לאחר מכן, נסקור את ההחלטות שניתנו ביחס למדובבים במהלך שנת 2018 ותחילת שנת 2019 ונסיים בקריאה לעריכת רפורמה רחבה באשר לאופן השימוש בכלי זה בחקירות בארץ ובכללים המשפטיים המתייחסים למשקלן של ראיות מסוג זה.

⁷⁸ ע"פ 1301/06 אלזם נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 22.06.2009).

הודאות חוץ של נאשמים

במשך שנים רווחה במשפט גישה אשר הניחה כי למעט במקרים קיצוניים ביותר של לחצים פיזיים ונפשיים קשים או כאשר מדובר בנחקרים הלוקים בנפשם או בשכלם, אדם חף מפשע לא יקשור עצמו לעבירה שלא ביצע. גישה זו ראתה בהודאה של חשוד ראייה ניצחת, שגם אם הושגה תוך שימוש בתחבולות ובמניפולציות רבות – משקלה הראייתי הוא מכריע (כבוד השופט חשין בדנ"פ 4342/97 **אל עביד נ' מדינת ישראל**). התייחסות זו השפיעה גם על הפסיקה בשאלת קבילותן של הודאות חוץ שהושגו בתחבולות ובאמצעים לא חוקיים, לפיה אי-חוקיות של אמצעי החקירה לא תוביל, כשלעצמה, לפסילת קבילותה של ההודאה. הכלל שנקבע הוא שרק במקרים של תחבולות קיצוניות ביותר, הכוללות התעללות פיזית חמורה או שיטות פסיכולוגיות הפוגעות בדמותו ההומנית של המשטרה, יפגע הערך הראייתי של הראייה – והיא תפסל אפירורית. במקרים אחרים יידרש בית המשפט לבחון באופן פרטני אם התחבולות והמניפולציות שהפעילו החוקרים השפיעו על הנחקר ופגעו ביכולתו להימנע מלהודות (ע"פ 115/82 **מועדי נ' מדינת ישראל**). מבחנים אלו יושמו בגישה מצמצמת ורק במקרים נדירים ביותר נפסלה הודאת חוץ מלשמש ראייה במשפט.

במהלך השנים נשמעה לא אחת ביקורת ציבורית ואקדמית על תפיסה הרואה בהודאה ראייה אמינה, והתפתח גוף ידע אקדמי-מחקרי, המלמד כי הודאות שווא הן תופעה רחבה ונפוצה יותר מאשר העריכו קודם. נמצא כי מניפולציות רגשיות שונות, שקרים והטעיות בחקירה, בידוד מתמשך, ואף לחצים פסיכולוגיים שהם חלק מפעולות החקירה השגרתיות עלולים לגרום לחשודים לקשור עצמם למעשים שלא ביצעו ולהודות הודאות שווא. ראשיתה של ביקורת זו במיזם החפות (Innocence Project) שהתחיל בבית הספר למשפטים על שם קרדוזו בניו יורק, והוביל לזיכויים בדיעבד (לאחר שמוצו כל הליכי המשפט), על בסיס בדיקות DNA שנעשו בממצאי הזירה של מאות מורשעים שהורשעו הרשעות שווא בגין החמורות שבעבירות. ניתוח הגורמים להרשעות השווא בתיקי המזוכאים במיזם החפות הראה כי כרבע מהרשעות השווא התבססו על הודאות שווא שמסרו המזוכאים במהלך חקירתם במשטרה.⁷⁹ הצלחתו של פרויקט החפות הניו יורקי בחשיפתן של הרשעות שווא הביאה להקמת עשרות פרויקטים דומים ברחבי ארצות הברית והעולם.⁸⁰ על פי נתוני המרשם הלאומי להרשעות שווא, בארצות הברית נחשפו עד למועד כתיבת שורות אלה 2,446 הרשעות שווא, כאשר ב-12 אחוזים מתוכן הודאת שווא הייתה אחד הגורמים להרשעה.⁸¹ בעקבות תובנות אלו התפתחה ספרות מחקרית-אקדמית ענפה המבקשת לאתר את הגורמים שעלולים לעודד הודאות שווא, בין אם הם קשורים למאפייני החשוד (מוגבלויות שכלית ונפשית, גיל, זרות תרבותית ועוד), ובין אם הם קשורים לאופן ניהול החקירה (הפעלת אמצעי חקירה לוחצים, משך החקירה, פגיעה בזכויות חשודים, הטעייה של החשוד ועוד).⁸²

⁷⁹ הנתונים לקוחים מאתר הפרויקט: <http://www.innocenceproject.org>

⁸⁰ ארגונים אלה מאוגדים תחת ארגון הגג, רשת החפות, ואשר גם הסניגוריה הציבורית חברה בו. ראו:

<https://innocencenetwork.org>

⁸¹ ראו הנתונים ב-National Registry of Exonerations:

<http://www.law.umich.edu/special/exoneration>

⁸² הנושא זכה לכתיבה ענפה, הן בעברית והן באנגלית. ראו: אליעזר ויצטום, יעקב מרגולין ואברהם לביא "הודאות שווא על רקע נפשי: רקע תיאורטי והשלכות מעשיות" **רפואה ומשפט** 39, (2008), 147-157; דליה דורנר "מלכת הראיות נ' טארק נוג'ידאת – על הסכנה שבהודאות שווא וכיצד להתמודד עימה" **הפרקליט** מט(1), (2006), 7; מרדכי קרמיניצר "הרשעה על סמך הודאה – האם יש בישראל סכנה להרשעת חפים מפשע" **המשפט** א' (1993), 205. כמו כן ראו **הרשעות שווא: היבטים פילוסופיים, פסיכולוגיים וארגוניים** (רונית פלד-לסקוב, אפרת שהם ומאיר כרמון עורכים, 2012) (להלן: "ספר הרשעות שווא") וכן:

Jacqueline McMurttrie, *The Role of the Social Sciences in Preventing Wrongful Convictions*, 42 AM. CRIM. L. REV. 1271, 1280 (2005); Saul M. Kassir, *On the Psychology of Confessions: Does Innocence Put Innocents at Risk?*, 60 AMERICAN PSYCHOLOGIST, p. 215, (2005); Saul M. Kassir, Steven A. Drizin,

גוף ידע זה חלחל גם לתחומי המשפט, ובעקבותיו החלה להתפתח פסיקה המנחה את בתי המשפט להיות דווקניים וביקורתיים יותר בבואם לאמוד את משקלן של הודאות חוץ, תוך מתן משקל רב יותר לבחינת אופיו של הנאשם וכישורי החיים שלו, בחינת ההקשר החקירתי בו ניתנה ההודאה וכן חובת בית המשפט לתת משקל גם לחוסרים ולסתירות שבהודאה (החלטתו של כבוד השופט הנדל בע"פ 4179/99 **מדינת ישראל נ' וולקוב**).⁸³ אבן דרך משמעותית נוספת ביצירת נקודת איזון חדשה והרחבת ההגנה על חשודים מפני פעולות חקירה פסולות, הוצבה עם קבלת הכלל המאפשר לבית המשפט לפסול ראיות שהושגו שלא כדין בהלכת יששכרוב, ופיתוחו בשורת הלכות ארוכה שקבע בית המשפט העליון (ע"פ 5121/98 **יששכרוב נ' התובע הצבאי הראשי**; ע"פ 9956/05 **שי נ' מדינת ישראל**; ע"פ 4988/08 **פרחי נגד מדינת ישראל**; ע"פ 1301/06 **אלזם נ' מדינת ישראל**).

ייחודן ומעמדם של הודאות בפני מדובב

המחקרים הרבים אודות החשש מהודאות שווא מקבלים משמעות כפולה ומכופלת כאשר ההודאה ניתנת בפני מדובב, שעה שהחשוד כלל לא מודע למשמעות המשפטית המפלילה של דבריו. בעת הפעלת מדובב הלחצים בהם נתון החשוד הם זהים: הוא מוחזק במעצר; מנותק כמעט לחלוטין מהעולם החיצון; חשוף למניפולציות חקיריות ומצוי במצב של חוסר וודאות ניכר. בנוסף לכך, האלמנט המאזן הקיים ב"חקירה רגילה" – ההבנה שלדבריו עשויה להיות משמעות משפטית והחשש הנלווה מפני משפט ועונש, אינו מתקיים במקרה של שיח עם מדובב. דברים שאומר החשוד במהלך שיח בין עצורים בתא המעצר הופכים לעדות מרשיעה שהעצור יתקשה להסבירה ולהתנער ממנה. זאת, גם כאשר החשוד אינו יוזם את השיחה אלא מגיב לשאלות והערות של מדובב, הפועל לאתר את החולשות באישיותו של החשוד ולהשתמש בהן כדי להחדיר בליבו חששות או כדי לגרום לו לנסות לשאת חן ולרצות את המדובב.

מאפיין משמעותי נוסף בשימוש במדובבים נעוץ בכך שחלק מן המדובבים הם עבריינים, אשר מוכנים לשתף פעולה עם המשטרה מתוך ציפייה לקבלת טובות הנאה – כספיות ואחרות. חלק מעבריינים אלו שפוטים לעונשי מאסר ארוכים בשל עבירות חמורות מאוד שבצעו, אחרים יוצאים ובאים בשערי מתקני הכליאה בשל היותם מכורים לסמים או בשל העובדה שהם מקיימים אורח חיים עברייני פעיל במקביל להעסקתם כסייענים של המשטרה. מטבע הדברים, האינטרסים האישיים מתוכם פועלים המדובבים שונים בתכלית מן האינטרסים הציבוריים עליהם אמונות רשויות החקירה, התביעה ובית המשפט. הצלחת המדובבים, הנמדדת ביכולתם להשיג הודאות מחשודים, תבטיח את המשך העסקתם כמדובבים ואת זרם טובות ההנאה הכרוכות בכך.⁸⁴ בתוך עולם האינטרסים הזה, נוצרת מוטיבציה ברורה של המדובבים להצליח לדלות הודאות מחשודים, כשהם משתמשים במגוון רחב של מניפולציות ושקרים לשם כך. הניסיון בארץ ובעולם מלמד כי לעיתים המוטיבציה היא כה רבה, עד שהמדובב מוכן לשקר ולהטעות גם את יחידות החקירה ואת בתי המשפט. בתי המשפט מודעים לקושי זה, וחוזרים ומצהירים על כך שקיימת חשיבות רבה לתיעוד מלא ומדויק של הליכי חקירה (ע"פ 2869/09 **זינאתי נ' מדינת ישראל**). ואכן, תיעוד המפגש בין המדובבים לבין החשודים הוא כלי חשוב למנוע מניפולציות, שקרים והטעות מצד המדובבים, אך כפי שנראה בהמשך, פעמים רבות התיעוד הוא לא באיכות מספקת, או שהוא חלקי ועמום, כך שהוא לא מאפשר להבין את ההקשר בו נאמרו

Thomas Grisso, Gisli H. Gudjonsson, Richard A. Leo and Allison D. Redlich, *Police-Induced Confessions, Risk Factors, and Recommendations: Looking Ahead*, 34 LAW AND HUMAN BEHAVIOR, p. 49, (2010).

⁸³ לניתוח התפתחות הגישות השונות שמביעים שופטי בית המשפט העליון למשקלן של הודאות ראו ח' לרנאו "הודאות שווא הרשעות שווא" **עלי משפט** יא, עמ' 398-351 (2014).

⁸⁴ מ' לוי "הסכנה של הרשעות שווא בישראל – גורמיה המרכזיים והצעות לצמצומה" **מאזני משפט** י (2014), 11, בעמ' 63.

הדברים. אי לכך נדרשים גורמי החקירה, כמו גם בית המשפט, להשלים את החסר בהתבסס על עדות המדובבים עצמם.⁸⁵

כאמור, בעוד הדיון על החשש מפני הודאות שווא בחקירה התפתח בפסיקה בישראל במהלך שני העשורים האחרונים, לא נערך כמעט דיון מקביל העוסק בבעייתיות של השימוש במדובבים במהלך החקירה, בחשש כי פעולת חקירה זו תוביל להודאות שווא או בפגיעה הנובעת מן השימוש בשיטת חקירה זו בזכויות החשוד. בית המשפט העליון קבע במספר פסקי דין כי אין פסול בפעולת חקירה מסוג זה,⁸⁶ וכי השימוש במדובבים הינו ככל פעולת חקירה אחרת, לגביה נוהגת ההבחנה הרגילה בין תחבולה חקירתית מותרת וכשרה לבין תחבולה נפסדת ואסורה. האחרונה עשויה להוביל לפסילת הודאה אם היא שוללת את הבחירה של הנחקר אם למסור הודאתו או פוגעת בשורת עשיית הצדק. החלטה המתחילה לכרסם בגישה זו ניתנה בפרשת **אלזם**, שם פסל בית המשפט העליון הודאה שניתנה בפני מדובבים אשר שידלו את המערער באופן אקטיבי לוותר על זכות השתיקה, לאחר שגרמו לו לפקפק בעצות שניתנו לו על ידי סניגורו. בפסק הדין אף צוין שיש להעמיד סטנדרט גבוה יותר של הגיונות ביחס לדברים שאומר ועושה מדובב לעומת הסטנדרט המצופה מחוקרי המשטרה – נוכח העובדה שהחשוד אינו מודע לתפקידו של המדובב בחקירה ואינו מוזהר על דבר זכות השתיקה העומדת לו (סעיף 7 לפסק הדין של כבוד השופטת חיות). התפתחות משמעותית נוספת ארעה בע"פ 4029/08 **פלוני נ' מדינת ישראל**, שם כבוד השופט דנציגר מתח ביקורת על אופן התגמול של המדובבים ועל הנוהג לתת תמריץ כספי של אלפי שקלים תמורת השגת הודאה מפלילה. ביקורת זו נועדה לווסת במעט את מארג האינטרסים המורכב בין המדובב לבין המשטרה.

ביקורת בעולם על שימוש במדובבים

על רקע הפסיקה העקבית בארץ, שכאמור אינה רואה בעצם הפעלתם של מדובבים פגיעה בזכות השתיקה וזכויות משפטיות אחרות של חשודים, חשוב לציין כי במדינות העולם המערבי קיימת גישה הפוכה. **בארצות הברית** נקבע, בשנת 1964, כי הפעלת מדובב או סוכן לאחר תחילתה של החקירה הרשמית, פוגעת בזכות לייצוג המעוגנת בתיקון השישי לחוקה.⁸⁷ הלכה זו רוככה בהמשך במידה מסוימת, באמצעות הבחנה בין סוכן או מדובב אקטיבי לבין סוכן שרק מקשיב לדברים שאומר החשוד,⁸⁸ ובקביעה כי אין מניעה להסתייע בסוכן או במדובב כדי לברר עובדות הקשורות לחשדות נוספים, לגביהם החשוד עדיין לא נחקר באופן רשמי.⁸⁹ **בקנדה** קבעה הפסיקה שהפעלת מדובב במקביל לחקירה הגלויה פוגעת בזכות השתיקה של החשוד המעוגנת בסעיף 7 לחוקה, ועל כן נאסרת כל פעולה יזומה של המשטרה לקבלת מידע מהחשוד, ללא קשר לזהות הסוכן אותו מפעילה המשטרה או להיכרות קודמת בינו לבין החשוד. המבחן המנחה על פי הדין הקנדי הוא האם חילופי הדברים וההודאה בין החשוד לבין הסוכן היו נאמרים אלמלא המעורבות המשטרית.⁹⁰ החלטה ברוח הפסיקה הקנדית ניתנה בשנת 2003 **בבית הדין האירופי לזכויות אדם**, שם נקבע כי ההגנה מפני הפללה עצמית וזכות השתיקה עומדות ביסוד התפיסה של הליך הוגן, ומשמשות את הנחקר לבחור באם רצונו לשתף פעולה

⁸⁵ בחלק מהתיקים נעשה תיעוד וידאו אשר מקל על היכולת לבחון בדיעבד את אופי התקשרות בין המדובב לבין החשוד, אך נראה כי המשטרה אינה מקפידה על תיעוד וידאו בכלל המקרים ולעיתים, גם אם קיים תיעוד כזה, אינה מיידעת סניגורים על כך. ברוב המקרים מועבר להגנה תיעוד אודיו בלבד, שאינו מאפשר לקבל תמונה מלאה על אופי היחסים ומחייב את בית המשפט להסתמך על עדות המדובב.

⁸⁶ ראו, בין היתר: ע"פ 476/79 **בולוס נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 17.12.1980); ע"פ 378/03 **פלוני נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 21.4.2005); ע"פ 4138/15 **מירז נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 9.7.2017).

⁸⁷ **Massiah v. United States**, 377 U.S. 201 (1964)

⁸⁸ **Kuhlmann v. United States**, 477 U.S. 436 (1986)

⁸⁹ **Illinois v. Perkins**, 496 U.S. 292 (1990)

⁹⁰ **R v. Herbert** [1990] 2 SCR 151

עם המשטרה. חופש בחירה זה נפגע כאשר השלטונות משתמשים בדרכי מרמה כדי להשיג מידע שהחשוד ביקש לא לחשוף במהלך החקירה הגלויה.⁹¹

דהיינו, בניגוד לנהוג בארץ, הפסיקה במדינות מערביות אחרות אוסרת על שימוש במדובב או סוכן סמוי אשר מופעל על ידי המשטרה מתוך מטרה לאסוף מידע מנחקר, במקביל לחקירה המשטרתית הגלויה. גישה משפטית זו הובילה להתפתחות פרקטיקה חקירתית המכונה "Jailhouse informants" או "Jailhouse snitchers", במסגרתה נעזרים השלטונות בעצורים או באסירים הסוחרים במידע שהם שמעו אגב שיחות במתקני הכליאה. גם פרקטיקה זו כוללת תמריצים בעייתיים עבור כלואים להפוך למודיעים קבועים, תמורת תשלום כספי או טובות הנאה אחרות. במקרים שונים התגלו מודיעים אשר שיכללו שיטות לאיסוף מידע ממקורות שונים, והשתמשו בו כדי להפליל את חבריהם לתא המעצר. במקביל, חוקרים וסוהרים החלו לעשות שימוש "אפור" בשיטה זו, כאשר מיקמו חשודים בתאים או באגפים בהם היו מודיעים קבועים וכך אספו מידע על החשוד גם ללא הפעלה מפורשת של מדובב.

עם השנים, במקביל לביקורת שהתפתחה על הודאות שווא, התפתחה ביקורת על חוסר המהימנות של המודיעים הקבועים – ועל תרומתה של שיטה זו להרשעות שווא. כך, התחוויר כי מתוך תיקים של מזוכאים בפרויקט החפות, ב-15% התבססה ההרשעה גם על עדות מפלילה של מודיע מתוך הכלא. **בקנדה** הוקמו בסוף שנות התשעים של המאה ה-20 שתי ועדות ציבוריות לחשיפת הגורמים שהובילו להרשעות שווא ועיוותים במקרים ספציפיים. בשנת 1997 פורסמו מסקנות ועדת קאופמן, בראשותה עמד שופט בית המשפט לערעורים בקנדה,⁹² ובשנת 2001 פורסם דוח לבחינת הרשעתו של תומס סופנוב.⁹³ שתי הוועדות התייחסו לשימוש במודיעים קבועים בבתי כלא, וקבעו כי מדובבים אלו פועלים ללא עכבות מוסריות, מתוך אינטרסים אישיים להקלה בעונשם או לטובות הנאה חומריות ולכן צריך לפתח כלים ייחודיים לבחינת מהימנות עדותם. אי לכך הומלץ להקים מאגר רישום של מדובבים, בו יתועד המידע המפליל שיימסר על ידי המודיעים, תיבחן איכות המידע שהועבר על ידם וייעשה מעקב מלא אחר מכלול טובות ההנאה שהם מקבלים מרשויות החקירה. לאחר הקמת המרשם בקנדה, נקבעו הנחיות תביעה המחייבות כי הגשת כתב אישום על בסיס עדות של מודיע בכלא תקבל אישור של מועצה מיוחדת שהוקמה לצורך בחינת אמינות המדובבים, וכי אם מדובר בעדות יחידה או עיקרית נדרש אישור מיוחד גם של האחראי על המחלקה הפלילית במשרד התובע הכללי.⁹⁴ גם **בארצות הברית** החלו בעשור האחרון להתגבש רפורמות המבקשות לצמצם את הבעייתיות שבשימוש במודיעים בכלא. בחלק ממחוזות השיפוט, דוגמת לוס אנג'לס, החלו, בעקבות חשיפה של מניפולציות קשות של מדובבים שהובילו לעיוותי דין, לקיים מרשם מדובבים מסודר שבו נרשם מידע על העבר הפלילי של המדובב, היסטוריה של מידע שהציע לרשויות החקירה ומכלול טובות ההנאה שניתנו לו, וכן נקבעה חובה על רשויות התביעה להעביר את המידע להגנה ולבתי המשפט. בחלק מהמדינות או המחוזות, דוגמת אילינוי, נקבעו ערכאות שיפוטיות או מינהליות המבצעות בחינת מהימנות מוקדמת של המדובבים לפני הגשת כתב אישום המסתמך על עדותם. גישה נוספת המתפתחת בארצות הברית היא הרחבת ההנחיות הניתנות למושבעים בנושא המדובבים, וכן

⁹¹ 2003 *Allan v. the United Kingdom* (Application no. 48539/99)

⁹² לקריאת מסקנות ועדת קאופמן :

https://www.attorneygeneral.jus.gov.on.ca/english/about/pubs/morin/morin_esumm.html

⁹³ לקריאת הדוח :

<https://digitalcollection.gov.mb.ca/awweb/pdfopener?smd=1&did=12713&md=1>

⁹⁴ לקריאת ההנחיות :

https://files.ontario.ca/books/crown_prosecution_manual_english_1.pdf

עידוד השימוש בעדים מומחים אשר ידגישו בעדותם את הבעייתיות בשימוש במדובבים.⁹⁵ באפריל 2018 פרסם ה-American Legislative Exchange Council עמדה התומכת באימוץ חקיקה שתחייב את התביעה לאסוף ולהעביר לסניגוריה כל מידע על העבר הפלילי של המדובב, כולל אישומים שבוטלו או שונו, וכן על מכלול טובות ההנאה שקיבל המדובב בקשר לעדותו זו ולעדויות קודמות שמסר, וכל מידע על מקרים קודמים בהם המדובב שינה את עדותו או התאימה במהלך החקירה או המשפט.⁹⁶

2018 – שינוי מגמה בפסיקה

זיכוי של אלישע חייבטוב על ידי בית המשפט העליון מעבירת רצח, לאחר שריצה 11 שנות מאסר, מהווה נקודת מפנה בהתייחסות בתי המשפט לפגמים חמורים באופן הפעלת מדובבים בחקירות (ע"פ 2868/13 **חייבטוב נ' מדינת ישראל** (החלטה מיום 2.8.2018; ייצוג על ידי עוה"ד ד"ר חגית לרנאו ודמיטרי ורנציק)). כל שלושת שופטי העליון אשר דנו בתיק הטיחו ביקורת חריפה על אופן הפעלת המדובב במהלך חקירה שהתקיימה בשנת 2006, ושלושתם פסלו את הודאת המערער בפני המדובב.⁹⁷ בית המשפט קבע כי נפלו פגמים מהותיים בארבעה מישורים הקשורים לאופן פעולתו והפעלתו של המדובב: החוקרים לא קיימו תיעוד לגבי תדריכים שנעשו למדובב, הנחיות שקיבל והיקף הפרטים שנמסרו לו, דבר המעלה חשש לזיהום החקירה; נחצה קו אדום בשל שימוש בסמים שנעשה בתא המערער שעה שגורמי החקירה היו מודעים לפעולות המדובב ולא הפסיקו אותו; הבטחות שווא של המדובב שהוא ידאג לייצוג פרטי של המערער והטעייתו לגבי זכויותיו המשפטיות; טובות הנאה שהובטחו וניתנו למדובב, ללא תיעוד, שהעלו חשש שקיים קשר בין התגמול שניתן למדובב לבין השגת הודאת המערער (סעיף 106 להחלטת כבוד השופט שהם). לצד זאת, הודעת הערעור שהוגשה על ידי הסניגוריה כללה התייחסות לפגמים רבים נוספים באופן הפעלת המדובב, אשר בית המשפט לא התייחס אליהם נוכח התוצאה אליה הגיע. בין היתר טענה הסניגוריה שהמדובב בדה ראיות מפלילות נגד מר חייבטוב וייחס לו אמירות וסימני ידיים, אשר הסתכלות זהירה בהקלטות שנערכו בתא מלמדת כי המדובב עצמו אמר או עשה; המדובב הסתבך באינספור שקרים בנושאים רבים ובהם היותו מכור לסמים, היקף עבודתו עם המשטרה, טובות הנאה חומריות ואחרות שקיבל עבור פעולת הדיבוב ועוד; המדובב הציג עצמו כראש משפחת פשיעה, הבטיח למר חייבטוב לשלב אותו בעסקים לא חוקיים ואף ערך לו מעין טקס השבעה לגייסו למשפחת הפשע. הסניגוריה אף הגישה לבית המשפט ראיות המעלות חששות כבדים כי אותו המדובב פעל במשך לפחות עשור באותן הדרכים גם בתיקים קודמים: הוא בדה ראיות מפלילות כנגד חשודים, החדיר סמים לתא המערער והעיד עדויות שקר בבית המשפט.

ראיות משלושה סוגים אפשרו את קו ההגנה של מר חייבטוב והובילו לחשיפת עוצמת מחדלי החקירה ולזיכוי. הסוג הראשון הוא **תיעוד וידאו של רוב המפגשים בין מר חייבטוב לבין המדובב בתא המערער**, אשר התרחשו במשך כחודש ימים, והועבר לידי הסניגוריה מלכתחילה עם כלל חומר הראיות בתיק. ללא תיעוד הווידאו לא ניתן היה להוכיח את השימוש בסמים ואת העובדה שהמדובב הוא שהחזיק בסמים והעניק אותם למר חייבטוב; לא ניתן היה לעמוד על עוצמת יחסי הכוח שנקמו בתא המערער בין המדובב, ראש משפחת פשע

⁹⁵ לסקירה ביקורתית על השימוש במדובבים בכלא ועל הרפורמות המתפתחות בארצות הברית ראו:

<https://theappeal.org/the-shadowy-world-of-jailhouse-informants-an-explainer>

⁹⁶ לקריאת העמדה:

<https://www.alec.org/model-policy/jailhouse-informant-regulations-2>

⁹⁷ כל אחד מהשופטים זיכה את המערער בנתיב משפטי שונה: השופט שהם פסל את ההודאה מכוח כלל הפסילה הפסיקתית, השופטת ברק-ארז קבעה כי לצד הטעמים לפסילת ההודאה העובדה שהמדובב נתן למערער סמים מעיבה על מהימנות ההודאה, והשופט מלצר קבע כי נוכח הפגיעות הקשות במערער יש לפסול את כל החקירה ותוצריה מכוח דוקטרינת ההגנה מן הצדק.

לכאורה, למר חייבטוב; ולא ניתן היה להוכיח את הפערים העצומים בין עדויות המדובב במשטרה ובבית המשפט לבין מה שהתרחש בפועל בתא המעצר. במקביל לתיעוד הווידאו הועברו לסניגוריה גם קלטות אודיו שתיעדו את תא המעצר אך אלו היו הקלטות באיכות גרועה, וללא הקשר ויזואלי לא ניתן היה להבין את המתרחש בתא המעצר. הסוג השני הוא **הקלטות של שיחות טלפון שנעשו בין המדובב לבין החוקרים**. שיחות אלו, אשר התבצעו כחלק מתרגיל חקירה במהלכו "החדיר" המדובב טלפון לתא המעצר, נחשפו רק באמצע המשפט והועברו לסניגוריה רק לאחר מאבק משפטי. הקלטת השיחות מלמדת על היקף אדיר של טובות הנאה ממשיות שהחוקרים העניקו למדובב במהלך החקירה, בהן התערבות אינטנסיבית מול יחידת התביעה כדי להקל בעונש של מספר שנות מאסר לו היה צפוי בתיק תעבורה חמור; העברת תשלום לעורך דין על מנת שזה ייצג אותו באותו התיק; וכן חשד ממשי שהמשטרה סייעה למדובב להעביר לקרוב משפחה מכונית שבית המשפט לתעבורה הורה על חילוטה. טובות הנאה אלו לא תועדו בשום דרך, והוכחו בבית המשפט על ידי החוקרים והמדובב למרות קיומן של הקלטות ברורות וחד משמעיות. סוג שלישי של ראיות כולל **מידע על תיקים קודמים בהם אותו מדובב העיד בבתי המשפט**. רשימה חלקית של תיקים אלו הועברה לסניגוריה בעקבות החלטה בבש"פ 7123/08 **חייבטוב נגד מדינת ישראל** (מיום 25.9.2008). באותו הליך התבקש בית המשפט להעמיד לעיון הסניגוריה מידע מתיק ההפעלה של המדובב ככל שאינו חושף את זהותו. הבקשה נדחתה אך כבוד השופטת ביניש קבעה כי "אם תציג הסניגוריה שאלות קונקרטיות שהפרקליטות יכולה להשיב עליהן למרות תעודת החיסיון ותוך עריכת בדיקה סבירה יהיה על הפרקליטות ליתן את התשובה. כך למשל, השאלה אם המדובב היה עד בתיקים אחרים, בכמה תיקים ואם עדותו נמצאה לא מהימנה, אולם הכל ובלבד שהחומר נגיש תחת ידי התביעה". בעקבות ההחלטה הועבר לסניגוריה מידע על מספר תיקים בהם העיד המדובב ועיון בפרוטוקול הדיונים ובהחלטות השיפוטיות אפשר להראות דפוסי פעולה של אותו מדובב ושקרים מתמשכים שלו במשך יותר מעשור.

בחודש נובמבר 2018 ניתנו שתי החלטות משמעותיות נוספות בתיקים בהם הראיות המרכזיות מבוססות על הודאה לכאורה בפני מדובבים. בהחלטה הראשונה זיכה בית המשפט המחוזי בירושלים, פה אחד, את סלומון רדאי מעבירת רצח בבית משפט מחוזי בירושלים. מר רדאי הואשם ברצח שהתרחש בשנת 2003, אולם כתב האישום הוגש בשנת 2014, לאחר שבשנים 2009 ו-2014 הופעל כנגדו סוכן משטרה, עבריין מורשע ונרקומן לשעבר, שחתם על הסכם הפעלה עם המשטרה במסגרתו יקבל, בנוסף לתשלום עבור עבודתו, גם בONUS כספי נוסף תמורת חילוץ הודאה מהנאשם. הסוכן יצר כלפי הנאשם מצג שווא במסגרתו הציג עצמו כדמות בכירה בהיררכיה העבריינית של ארגון פשיעה, והבטיח לנאשם לשלב אותו בפעילות עבריינית ולהרעיף עליו כספים רבים. אט אט העמיק הסוכן את שליטתו על הנאשם, אדם דל המצוי בשולי החברה, ושידל אותו לבצע מספר עבירות פליליות (אשר גם בגינן הוגשו אישומים שבוטלו על ידי בית המשפט לאחר שקיבל טענת הגנה מן הצדק). ראייה מרכזית נגד מר רדאי הייתה הודאה לכאורה, שמסר בפני הסוכן במסגרת מפגש מחודש ביניהם בשנת 2014. המפגש הוקלט ולא צולם, ובמהלך המשפט העלתה הסניגוריה טענות ביקורתיות רבות על התנהלות הסוכן במהלך המפגש, כולל טענות כי הוא משדל את הנאשם להשתמש בסמים. בהחלטה ביקורתית מאוד ביחס להתנהלות רשויות החקירה, קבע בית המשפט כי שיטת ההפעלה של הסוכן, הדומה מאוד לשיטת ההפעלה בה השתמש המדובב כנגד אלישע חייבטוב, ובכלל זה הצגתו כעבריין בכיר רב עוצמה, גיוס החשוד לארגון הפשע שלו, שידול החשוד באמצעות סמים ותמריצים כספיים, וכן תמורה כספית שקיבל הסוכן עבור חילוץ ההודאה – מעלה חשש ממשי להודאת שווא בשל יחסי התלות שנוצרו בין הנאשם לבין הסוכן. בסוף החלטתו פנה בית המשפט לרשויות התביעה באמירה נוקבת, הקוראת לבחינה ורפורמה באופן ניהול החקירה: **"... נעיר כי טוב יעשו גורמי החקירה והתביעה, אם יבחנו את התקלות וההערות שפורטו בהכרעת-הדין – הן בעניין הפעלת המדובב, הן לגבי חקירתן של שתי העדות שהעידו בסוגיית המפגש המוקדם עם המנוחה, והן אודות תקלות והערות אחרות שצוינו, זאת לשם הפקת לקחים, ככל הנדרש; ועל הנפקויות של תקלות מעין**

אלה, אין צורך להכביר מילים." (תפ"ח (מחוזי ירושלים) 20705-07-14 מדינת ישראל נ' רדאי (החלטה מיום 26.11.2018; ייצוג על ידי עוה"ד ודים שוב ומאיה ברקאי)).

החלטה משמעותית נוספת ניתנה במהלך מאבק משפטי שהחל בבית המשפט המחוזי מרכז בבקשה של הסניגוריה לקבל לידה הנחיות הקשורות לאופן הפעלת מדובבים במהלך חקירה סמויה. בפרשה זו נעשתה פעולת הדיבוב במהלך שהותם של החשודים בכלא צבאי, ובלי שהם הוזהרו והועמדו על זכויותיהם המשפטיות. במהלך ניהול המשפט, התברר כי ההוראות באשר לפעולות שננקטו במהלך החקירה ניתנו לחוקרים על ידי הפרקליטות בהתאם ל"טיוטת הנחיה פנימית" של פרקליט המדינה העוסקת בפעולות דיבוב במהלך חקירה חסויה, ובהתאם לנוהל משטרתי שגובש על בסיס ההנחיה האמורה. בית משפט מחוזי נענה לבקשת הסניגוריה להציג לה את הנחיות פרקליט המדינה ואת הנוהל המשטרתי (למעט חלקים שנמחקו), וקבע כי מדובר במסמכים חיוניים להגנת הנאשמים. על מנת לא לפגוע בחיסיון המסמכים הודיעה המדינה כי היא מבקשת לחזור בה מהאישומים, ובית המשפט הורה על זיכויים של הנאשמים תוך שהשופט פינקלשטיין מותח ביקורת חריפה מאוד על התנהלות המדינה באומרו כי: **"...ראוי לדעתי שהנחיה נורמטיבית זו תהיה גלויה ולא סודית, וזאת ללא כל קשר להליך המסוים שבפנינו. הדיון בשאלה העקרונית באילו תנאים ומגבלות ניתן לפגוע, במדינה דמוקרטית ויהודית, בזכויות יסוד של נחקרים במהלך הפעלתם של מדובבים בחקירה – חייב לדעתי להיות גלוי וידוע"** (תפ"ח (מחוזי מרכז) 24139-09-17 מדינת ישראל נ' גולובקו (החלטה מיום 6.11.2018; ייצוג על ידי עוה"ד קטי צוטרקוב, אנה שכטמן, אבי כהן ופרידה וול)). המדינה הגישה ערעור על ההחלטה, אשר התמקד בחשיפת ההנחיות המקצועיות. בית המשפט העליון קיבל בחלקו את ערעור המדינה, תוך שהוא מבחין בין הנחיות פרקליט המדינה לבין הנוהל המשטרתי. ביחס להנחיות פרקליט המדינה נקבע כי מדובר במסמך הדרגתי בסוגיות נורמטיביות, שכלל צריך להיות גלוי לעיני הציבור, ולכן יש לגלות להגנה את החלקים שיש בהם כדי להועיל להגנת הנאשם. אשר לנוהל המשטרתי, נקבע כי הוא מתמקד באופן ביצוע פעולת הדיבוב, עניין שהוא מבצעי מובהק, שאין בו כדי לסייע להגנת הנאשמים וכי עצם גילוי עלול לחשוף שיטות פעולה שיש אינטרס לחסותן (ע"פ 7984/18 מדינת ישראל נ' פלונים (החלטה מיום 19.2.2019; ייצוג על ידי עוה"ד קטי צוטרקוב, טל ענר, אבי כהן ופרידה וול)).

זיכוי חשוב וביקורתי נוסף ניתן בתחילת שנת 2019 בבית המשפט המחוזי בנצרת, בעניינו של קטין אשר קשר עצמו לביצוע רצח בפני שני מדובבים בגירים שהתחזו לעבריינים. בעקבות פסילת הודאתו בפני המדובבים זוכה הקטין מעבירות של רצח, הצתה ושיבוש מהלכי משפט. בדומה לתיקים הקודמים שתוארו כאן, גם בחקירה זו החלה הפעלת המדובבים כחלק מחקירה סמויה, ולפני שהקטין הוזהר ונחקר בגין החשדות החמורים נגדו. המדובבים, שני חוקרי משטרה בעלי מראה מאיים, פנו לקטין מספר פעמים, הציגו עצמם כעבריינים שהמנוח היה חייב להם כסף ודרשו ממנו לכסות את החוב. במהלך שיחות אלו קשר עצמו הקטין לעבירה באומרו כי "הייתה טעות בזיהוי". בהמשך, לאחר שהקטין נעצר ושמר על זכות השתיקה, הוא הועבר לתא מעצר שם שהו שני מדובבים נוספים, אשר עשו שימוש באיומים והשפילו את הקטין, אשר לבסוף הודה בפניהם בביצוע העבירה. בית המשפט קיבל את טענות ההגנה ביחס לדיבוב הראשון וקבע כי המדובבים הובילו את הקטין להאמין כי חייו בסכנה, תוך פגיעה בזכותו להליך הוגן. בנוסף קבע בית המשפט כי היה ראוי לתעד את המפגש בין המדובבים לבין הקטין בתיעוד וידאו, על מנת לאפשר לבית המשפט לעמוד על האווירה בה התקיים המפגש ולבחון את מידת האיום שהקטין היה עשוי לחוש במפגש מסוג זה. באשר לדיבוב השני, בית המשפט סבר כי בחירתו של הקטין להודות לא באה מרצונו החופשי, וכי במהלך הדיבוב ננקטו כנגד הקטין פעולות פסולות, הכוללות איומים, חקירה סוגסטיבית והשפלה. בית המשפט קבע כי נוכח האווירה ששררה בתא המעצר במהלך הדיבוב, פגעה התנהלות המדובבים בזכות השתיקה של הקטין, בזכותו להימנע מהפללה עצמית, ובזכותו להגן הוגן. בית המשפט קבע כי העובדה שלא נעשה תיעוד חזותי למהלך הדיבוב פוגעת

במהימנות הראיה וכי "נבצר מבינתי, מה טעם הביא את רשויות אכיפת החוק לבצע פעולות חקירה ותרגיל חקירה, ביחס לנאשם קטין, ללא כל תיעוד חזותי, כאשר אין בנמצא כל נימוק ו/או סיבה שמצדיקים זאת" (תפ"ח (מחוזי לנוער נצרת) 44182-03-16 מדינת ישראל נ' פלוני (החלטה מיום 11.2.2019; ייצוג פרטי על ידי עוה"ד זוהר ארבל, דנה אוחנה וסיון אוחנה)).

בת"פ (מחוזי מרכז) 893-01-16 מדינת ישראל נ' פלוני (החלטה מיום 1.1.2019; ייצוג פרטי על ידי עו"ד איתמר בן גביר) נפסלו הודאות של קטין, שנגבו במסגרת חקירת שב"כ, בפני מדובבים ובפני החוקרים. הקטין, שנחשד בביצוע עבירות על רקע לאומני, שמר על זכות השתיקה במהלך החקירה. בשלב מסוים הוא הועבר למתקן כליאה מאולתר, שם הוכנס לתא מעצר בו שהה במשך ארבעה ימים עם ארבעה מדובבים בגירים – שוטרים שהציגו עצמם כעבריינים כבדים. במשך מספר ימים נקטו המדובבים באמצעים להפעלת לחצים כבדים על הקטין, באמצעות איומים ויצירת אווירה אלימה בתא המעצר. בית המשפט פסל את ההודאה של הקטין בפני המדובבים, בקובעו כי המדובבים פעלו בשיטת חקירה בלתי הוגנת שנועדה לשבור את רוחו של הקטין וליצור אצלו לחץ נפשי בלתי הוגן. גם הודאתו המאוחרת של הקטין בפני החוקרים נפסלה, בקביעה כי מדובר בהמשך ישיר להודאתו בפני המדובבים.

לצד ההחלטות השיפוטיות המפורטות לעיל, נבקש להפנות את תשומת הלב לשתי החלטות נוספות מהעת האחרונה, המגלות חששות כבדים שמוטיבציית יתר של מדובבים עלולה להוביל לבידוי ראיות ולהרשעות שווא. החלטה ראשונה היא החלטת נציב תלונות הציבור על מייצגי המדינה, השופט (בדימוס) דוד רוזן, במסגרתה התייחס הנציב לתלונה שהתמקדה בהתנהלות הפרקליטות במהלך משפט בסופו זוכה נאשם מעבירות שוד (החלטת נציבות תלונות הציבור על מייצגי המדינה בערכאות, 75/18 (מיום 29.10.2018)). עדות מרכזית במשפט הייתה של מדובב, שטען כי הנאשם הודה בפניו באמצעות תנועות ידיים. במהלך המשפט התברר שבמשך הזמן הרלוונטי היו שוטרים שתצפתו באופן ישיר על התא שבו בוצע הדיבוב, וכי איש מהם לא הבחין ב"שיחת הפנטומימה" לה טען המדובב. החלטת הנציב מותחת ביקורת על התנהלות הפרקליטות שהסתירה באמצעות תעודת חיסיון מידע מהותי וחיוני זה, אשר נחשף בדרך מקרה במהלך המשפט. פגם נוסף בהתנהלות הפרקליטות מצא הנציב בכך שהפרקליטות הצהירה בבית המשפט כי בתיקים קודמים בהם המדובב העיד לא נקבעו קביעות על מהימנותו, על אף שבהליך קודם נקבע שהמדובב לא דייק בעדותו. מהחלטת הנציב עולה שהמידע השגוי אודות היעדר קביעות המהימנות הועבר לפרקליטות על ידי גורמי המשטרה האחראים על הפעלת המדובבים.

ההחלטה השנייה היא החלטת פרקליטות המדינה להסכים לקבלת בקשה למשפט חוזר, אשר הוגשה נוכח ראיות המלמדות על שיקרי מדובב שהובילו להרשעת המבקש, במסגרת מ"ח 1689/17 גואטה נ' מדינת ישראל (בקשה לקיום משפט חוזר בהסכמת המדינה מיום 17.2.2019; ייצוג פרטי על ידי עו"ד ירום הלוי). מדובר בהרשעה ברצח משנת 2007, אשר התבססה, בין היתר, על עדות מדובבים לפיה המבקש הודה בפניהם ואף מסר להם פרטים מוכמנים. כבר במהלך המשפט טען המבקש שהמדובבים קיבלו את הפרטים המוכמנים מידי החוקר שתדרך אותם עובר לכניסתם לתא, אך טענתו נדחתה. בשנת 2015 התגלה תיעוד של השיחות בין המדובבים לבין המבקש, כאשר בבקשה למשפט חוזר נטען כי התיעוד מלמד על כך שהפרטים המוכמנים לכאורה נמסרו למבקש מפי המדובב ומחשודים אחרים שהיו בתא. לאחר שהוגשה הבקשה למשפט חוזר, הסכימה המדינה כי הראיות החדשות שהתגלו מבססות עילה לקיים משפט חוזר.

תחילתה של רפורמה

עיון במקבץ ההחלטות שניתנו בשנת 2018 שופך אור על שיטות החקירה שמפעילה המשטרה באמצעות מדובבים, הכוללות הפעלת מניפולציות מורכבות, חשיפת החשודים לאנשים המתחזים לגורמים עבריינים

כבדים והפעלת מערך לחצים המוזנים, מחד, מאיומים או ביזוי של החשוד ומאידך, מלקיחת חסות על החשוד, יצירת קירבה והדחתו להצטרף לעולם העברייני שהמדובב שולט בו לכאורה. הפער בין פעולות אלו, הרווחות בישראל, לבין הסטנדרט שנקבע במדינות כמו קנדה, ארצות הברית, אנגליה ובית הדין האירופי לזכויות אדם הוא אדיר – ומבליט את הצורך לקיים דיון מקצועי ומשפטי מעמיק לגבי גבולות השימוש במניפולציות מסוג זה. דיון כזה חשוב במיוחד לאור הידע המצטבר ביחס לחשש מפני הודאות שווא והגורמים להודאות אלו. ראוי כי במקום להתחבא מאחורי מעטה של סודיות וחיסיון, המונע דיון מעמיק באופן בו נעשה שימוש בשיטות דיבוב בארץ, יאמצו ראשי הפרקליטות את המלצתו של כבוד השופט פינקלשטיין, יפרסמו את ההנחיות המתייחסות למסגרת הנורמטיבית להפעלת מדובבים ויעמידו אותן בשבט הביקורת של אנשי אקדמיה ומשפטנים.

לקח שני מההחלטות שפירטנו לעיל מתייחס לכשלים נרחבים באופן הפעלת המדובבים, ובעיקר לזיהום חקירות באמצעות העברת מידע רלוונטי למדובבים, תיעוד חלקי של האינטרקציה בין המדובבים לבין החשודים היוצר מצע לעדויות שקר של המדובבים, ולהיעדר הסדרה ראויה של טובות ההנאה הניתנות למדובבים ותיעודן. בהחלטת בית המשפט העליון בעניין **חייבטוב** הצהירה פרקליטות המדינה כי החל משנת 2009 נעשה שינוי באופן בו מופעלים מדובבים במשטרת ישראל. הדברים עלו בעקבות שאלות שהפנה בית המשפט לפרקליטות בניסיון להבין אם נערך תהליך של בחינה והסקת מסקנות מאופן הפעלת המדובב בפרשה זו. בפסק דינו סוקר כבוד השופט שהם בהרחבה את השאלות שבית המשפט הפנה לפרקליטות ואת תגובת הפרקליטות לשאלות אלו. סקירה זו מאפשרת הצצה פומבית ראשונה לעקרונות המנחים את המשטרה במהלך הפעלת המדובבים. בשל חשיבותם נביא ציטוט מלא של פסק הדין בנקודה זו:⁹⁸

"במענה לשאלה השלישית, נמסר כי בשנת 2006, מועד בו התנהלה החקירה, ננקטו אמצעים רבים כדי לוודא "שהפעלת המדובבים תתבצע בצורה מסודרת עם מינימום תקלות, ומתוך קשב רב לפסיקת בית המשפט הנכבד". לגבי השינויים, העיד בבית המשפט המחוזי קצין המדובבים הראשי דאז, ובשיחה עם קצין המדובבים הראשי הנוכחי, רפ"ק משה עמר, עלו הדברים הבאים, שיובאו כלשונם:

1. בשנת 2009 הוקמה חוליית דיבוב ארצית במטה הארצי עם קצין דיבוב ארצי וקציני דיבוב מחוזיים הכפופים אליו, ולא ליחידות החוקרות.
2. הפעלת מדובב מתבצעת בהתאם לנוהל (סודי) כתוב המתעדכן מעת לעת, עד היום התעדכן שלוש פעמים. הנוהל נכתב ומתעדכן תוך התייעצות צמודה עם הפרקליטות ועובר את אישור הייעוץ המשפטי של המשטרה.
3. ישנה רפרנטית ארצית מהפרקליטות לעניין דיבוב, איתה מתייעצת המשטרה, ואשר דואגת לעדכן את המשטרה אודות פסיקות חדשות של בית המשפט הנכבד.
4. נקבעו כללים מחמירים באשר לגיוס מדובבים, בין היתר נאסר להשתמש בנרקומנים או באנשים שהורשעו בעבירות מרמה וכדומה.

⁹⁸ ע"פ 2868/13 **חייבטוב נ' מדינת ישראל**, פסקה 78 לפסק הדין של השופט שהם.

5. הקצאת מדובב לחקירה נעשית על ידי חוליית הדיבוב ולא על ידי היחידה החוקרת.
6. החוזה עם המדובב מתנה את התגמול בעבודה ולא בהבאת ראיות מפלילות והתגמול מוגבל לגמול כספי בלבד.
7. המדובב מבודד מצוות החקירה ואין מגע ישיר ביניהם – תדרוך המדובב נעשה על ידי קצין הדיבוב המחוזי ולא על ידי צוות החקירה, גביית הודעות מהמדובב נעשית על ידי שוטר שאיננו חלק מצוות החקירה.
8. תדרוך המדובב נעשה בהתאם לטופס מובנה כתוב שהוא חלק מחומר החקירה הגלוי ומועבר להגנה.
9. החוזה עם המדובב קובע שורה של איסורים ותנאים עליהם מתחייב וחותר המדובב. החוזה כולל, בין היתר, איסורים מפורשים על שימוש בסמים במהלך הדיבוב והתערבות בתחום של הייעוץ המשפטי, כולל השפעה בעניין בחירת עו"ד או במתן עצה משפטית.
10. מצ"ב העתק טופס הסכם עם מדובב (החלק הגלוי).
11. במקרה ונודע על שימוש בסמים במהלך דיבוב אזי מופסקת פעילות הדיבוב והעסקת המדובב.
12. אחת לשנה עורך קצין מדובבים ארצי בחינה של כלל המדובבים ומתקבלת החלטה על המשך עבודה, הקפאה זמנית או הפסקת עבודה ביחס לכל מדובב.

ככל הידוע לנו זו הפעם הראשונה בה מוצג סטנדרט להפעלת מדובבים, לאורו יכולים סניגורים ובתי המשפט לבחון אם פעולת הדיבוב בתיק כזה או אחר נעשתה באופן מקצועי ובהתאם לכללים. ברי כי חלק מהשינויים המתוארים הם חשובים ועשויים, אם אכן ייושמו, לצמצם ולמנוע חלק מהבעיות המלוות את השימוש במדובבים, כמו הפעלת מדובבים מכורים לסמים או בעלי עבר של בידוי ראיות ומתן עדויות שקריות; זיהום החקירה בהעברת מידע מוכמן למדובב או ביידוע המדובב בדבר אמירות מסוימות שצוות החקירה מצפה שהחשוד יגיד; יצירת תיאום ושיתוף פעולה בין צוות החקירה לבין המדובבים במניפולציות בעייתיות ובהמשך במאמץ להסתיר מעיני הסניגוריה ובית המשפט; שימוש בסמים; ומתן תמריצים וטובות ההנאה המעמיקים את המוטיבציה של המדובבים ועוד.

עם זאת, לעמדת הסניגוריה הציבורית אין די בהנחיות אלו. ראשית, ההחלטות שפורטו כאן מלמדות שהמשטרה לא מקפידה על מימוש הסטנדרט המקצועי המתואר בהנחיות; שנית, בהנחיות המשטרה כפי שפורסמו על ידי בית המשפט העליון, אין ביטוי לקשיים נוספים שעולים משימוש בכלי של הפעלת מדובבים, כמו התייחסות לאופן תיעוד החקירות, העברת מידע לסניגורים ולבתי המשפט על היקף הפעילות של המדובבים ורישום מלא של מכלול טובות ההנאה שמקבלים המדובבים; ואחרון, ההחלטות האחרונות מלמדות כי נדרש שינוי בגישה המשפטית המאפשרת מצב בו הפעלת המדובבים נעשית תחת מעטה כבד של סודיות וחיסיון. הסניגוריה הציבורית סבורה כי מעטה הסודיות הוא אחת הסיבות בגינן לא הותוו גבולות נורמטיביים ברורים לדרכי ההפעלה של המדובבים והתפתחו שיטות חקירה שהפכו לפוגעניות ודורסניות יותר ויותר. בשתי החלטות (בעניין **חייבטוב** ובעניין **גולובקו**) צעדו בתי המשפט צעד חשוב בדרך לחשיפת הנחיות

הפעלת המדובבים. כאמור, בעניין **גולובקו** ערך בית המשפט העליון הבחנה בין הנחיות פרקליט המדינה לבין הנוהל המשטרתי שעניינו אופן ביצוע הדיבוב בפועל. הטעם להבחנה היה שהנחיות פרקליט המדינה מתייחסות למישור הנורמטיבי ולא לפרקטיקות הפעולה של הגוף החוקר. אך גם הנחיות פרקליט המדינה, לגביהן נקבע שהן נורמטיביות בעיקרן, טרם פורסמו לציבור. סוגיה זו מצויה עדיין בדיון משפטי במסגרת ההליך הפלילי שחודש בבית המשפט המחוזי. לעמדת הסניגוריה הציבורית, התפיסה המשפטית הכללית, הן של רשויות החקירה והפרקליטות והן של בתי המשפט, צריכה לשאוף להאיר ככל האפשר את המרחבים הנורמטיביים הנסתרים על ידי מעטה הסודיות. כך ניתן יהיה לקיים דיון ציבורי ומשפטי רציני ולקבוע גבולות לשימוש בשיטת חקירה זו, אשר יאזנו בין אינטרסים ציבוריים לחשיפת עבריינים והעמדתם לדין לבין חששות להודאות שווא ולעיוותי דין.

המלצות הסניגוריה הציבורית להעמקת הרפורמה בהפעלת מדובבים ומניעת הרשעות שווא

לצד יצירת שקיפות רבה יותר ביחס לאופן הפעלת המדובבים, הסניגוריה הציבורית סבורה כי יש לקיים דיון מקצועי ומשפטי בשלושה מישורים: הראשון, על עצם השימוש הנרחב במדובבים והפגיעה הגלומה בו בזכויות חוקתיות של חשודים; השני, על אופן הפעלת המדובבים על ידי המשטרה תוך מודעות למארג האינטרסים המורכב הקיים בהקשר זה; והשלישי, על יצירת איזונים ובטוחות שיאפשרו מניעת עיוותי דין נוכח השימוש במדובבים שהם עבריינים. במהלך השנה הקרובה תציג הסניגוריה הציבורית בפני ועדת דנציגר (להרחבה על פעילותה של ועדת דנציגר ראו פרק 1.7.3 לדוח) את עמדתה באשר לפעולות שיש לנקוט כדי למנוע הרשעות שווא המבוססות על הפעלתם של מדובבים, וביניהן:

א. בחינה מחודשת של המתח בין השיטות השונות שמפעילה המשטרה בשימוש במדובבים לבין פגיעה

בזכויות משפטיות של חשודים – עד השנה האחרונה התמקדה הפסיקה בארץ באיסור על מדובבים לפגוע ביחסי האמון בין החשוד לבין סניגורו או לתת לנחקר ייעוץ משפטי במקום הסניגור. אך מקבץ ההחלטות שפורט כאן מלמד כי שיטות החקירה בהן נעשה שימוש במדובבים מתרחבות הן מבחינת עוצמת המניפולציות המופעלות על חשודים במקביל לחקירה הגלויה, והן מבחינת שימוש בכלי זה גם לפני תחילתה של חקירה רשמית או שנים לאחר שזו לכאורה הסתיימה. דמות המדובב, היושב בתא המעצר ויוזם שיחה עם החשוד, אשר עמדה לנגד עיני בית המשפט עת אישר לראשונה שימוש בשיטת חקירה זו, הוחלפה במניפולציות אינטנסיביות ומאיימות. שיטה פסולה זו מלווה כחוט השני כמעט את כל תרגילי החקירה שנפסלו על ידי בתי המשפט, ואשר הובילו בסופו של דבר לזיכוי חשודים.

הסניגוריה הציבורית סבורה כי שיטות חקירה אלו מעוררות מצד אחד קושי משפטי הנוגע לפגיעה בזכויות חוקתיות של החשודים, ובמקביל הן מעוררות חשש ממשי לגביית הודאות שווא מחשודים, הנתונים למניפולציות מורכבות ואינם מודעים למשמעות המשפטית של דבריהם למדובבים.

ב. איסור מפורש לביצוע פעולות לא חוקיות במהלך הדיבוב כשימוש בסמים, איומים, קשירת קשר

לביצוע עבירות ושידול לפעולות עברייניות נוספות – לאיסור מפורש על מדובבים לשדל למעשים עברייניים או להשתמש בדרכי פעולה לא חוקיות יש חשיבות הן מבחינת תפיסת הלגיטימיות של ההליך הפלילי והן מבחינת ההשפעה של מניפולציות עברייניות על החשוד. בדומה לדברים שקבעה השופטת ברק ארז בעניין **חייבטוב** ביחס לשימוש בסמים, פעולות בלתי חוקיות אלו יוצרות טשטוש גבולות בין

גורמי אכיפת החוק לבין העולם העברייני, ופוגעות במשקלן של ראיות שנגבות בצל שימוש בסמים, איומים ומעשים דומים.⁹⁹

ג. **הימנעות מזיהום חקירה והעברת מידע מוכמן למדובבים** – ככל שהפעלת המדובבים נעשית באמצעות מניפולציות מורכבות יותר, כך גדל החשש שיועברו למדובבים, בין אם הם עבריינים ובין אם הם שוטרים, פרטים על החקירה ופרטים מוכמנים. העברת פרטי החקירה לידיעת המדובבים מזהמת את החקירה, ועלולה להתגבש לראיה בעלת משקל מפליל. לעיתים המדובב עושה שימוש במידע בטעות, עת הוא מוסר לחשוד מידע רלוונטי אגב שיחה, ולעיתים, כפי שניתן לראות בדוגמאות שהובאו לעיל, המדובבים משתמשים במידע מתוך מוטיבציית יתר לרצות את החוקרים, והמידע משמש לבידוי ראיות ולייחוס אמרות מפלילות לחשוד.

המידע שהצטבר בארץ ובעולם על האופן המניפולטיבי בו מדובבים עשויים לעשות שימוש במידע על החקירה מחייב תיעוד וידאו של תדרוך המדובב על ידי המפעיל, וכן של כל אינטראקציה בין המדובב לבין צוות החקירה בתיק. לא ניתן להסתפק בהקשר זה בתיעוד בכתב של המידע המועבר למדובב, שכן רק באמצעות תיעוד בוידאו ניתן יהיה לפקח באופן אמיתי על מקורות המידע של מדובבים.

ד. **תיעוד וידאו של כל אינטראקציה בין המדובב לבין החשוד** – רק תיעוד וידאו של כל אינטראקציה בין החשוד לבין מדובבים עשוי להבטיח שהאחרונים, שהם בדרך כלל "שחקנים חוזרים" ובעלי מוטיבציה יתרה למניפולציות, לא יוכלו לשקר ביחס לאופי המפגש בינם לבין החשוד. תיעוד וידאו הוא הכרחי, על מנת שניתן יהיה לבחון באופן מלא טענות של חשודים על התנהלות המדובבים, ללא צורך להסתמך על עדותם של האחרונים.

לצורך כך, יש להעביר את תיעוד הווידאו לידי ההגנה ובתי המשפט תוך נקיטה של אמצעים טכניים שיבטיחו שמירה על חיסיון זהות המדובב.

ה. **הגדרה מדויקת של תמריצים הניתנים למדובבים, תיעודם והעברת מידע זה כחלק מחומר החקירה** – לא יכול להיות ספק שמדובבים פועלים בשירות המשטרה מתוך אינטרסים אישיים מובהקים. בית המשפט העליון אסר על הבטחת טובת הנאה ישירה למדובב בגין השגת הודאה מפלילה, ואיסור זה אכן הפך לחלק מהנחיות המשטרה להפעלת מדובב. אך בכך לא די, קיים חשש ממשי שטובות הנאה, כספיות ואחרות, מועברות למדובבים באופן שיגרת, כחלק מתחזוק שיתוף הפעולה בינם לבין המשטרה ולא כטובת הנאה הקשורה לפעולת דיבוב מסוימת. לצד יישום מלא של ההנחיות הקיימות, יש חשיבות רבה לבחון את מכלול טובות ההנאה הניתנות למדובב שהוא עבריין, במהלך פעילותו כמדובב. אי לכך נדרשת הגדרה רחבה של המונח "טובות הנאה" הניתנות למדובבים על ידי חוקרים ושוטרים, כך שהגדרה זו תכלול, בין היתר: שיפור בתנאי המעצר או המאסר, התערבות בחקירות משטרה נגד המדובב, התערבות בקביעת חומרת החשדות או בהסדרי טיעון שנעשים עם המדובבים, הסכמה לאפשר להם חופשות מהכלא או שחרור מוקדם ממאסר ועוד. יש לקבוע כללים ברורים באשר לטובות ההנאה, לרבות חובה על יחידת המדובבים לרשום כל בקשה של המדובב לטובת הנאה, לעקוב אחריהן ולתעד אותן וכן להעביר את המידע לידי הסניגוריה ובית המשפט בכל מקרה בו חומר הראיות מתבסס על הפעלת המדובב.

⁹⁹ שם, פסקה 106.

ו. **העברת מידע מקיף על מכלול עבודת המדובב, טובות ההנאה שקיבל בשנים האחרונות וקביעות על מהימנותו** – החשש המובנה ביחס למהימנות המדובבים צריך להוביל לרפורמה הדומה לזו שנקבעה בקנדה וארצות הברית, אשר תחייב את המשטרה לרכז מידע על היקף העבודה של המדובבים, רישומים פליליים, התמכרות לסמים, מכלול טובות ההנאה שקיבלו במהלך עבודתם עם המשטרה, בעיות בעדותם או שינויים בגרסתם וכן קביעות של בתי המשפט ביחס למהימנותם. העברת המידע תחייב את המשטרה לשקיפות ביחס להפעלת המדובב ותאפשר להגנה לבדוק את מהימנות המדובבים ואת שיטות העבודה שלהם.

קבלת מידע על תיקים נוספים, כפי שנעשה בעניין **חייבטוב**, מאפשרת לעקוב לאורך זמן אחר מהימנות המדובב ולבחון אם המדובב חוזר ונוקט בשיטות חקירה זהות בפעולות הדיבוב שלו, כדוגמת מדובב הטוען במספר תיקים שונים כי הנאשם התוודה בפניו באמצעות סימני ידיים, על אף שאין לכך תיעוד.

ז. **בחינה מחודשת של הרשעות עבר שהתבססו על עדות מדובב שנמצא משקר ובודה ראיות** – צעד משלים לצורך להעביר לסניגוריה ולבית המשפט מידע על מהימנות המדובב הוא החובה שיש להטיל על רשויות החקירה והתביעה לבחון מחדש הרשעות אשר התבססו על עדות מדובב, כאשר בדיעבד מתברר שעדותו אינה מהימנה.

על מנת להגן על מערכת המשפט מפני עיוותי דין והרשעות שווא יש לאמץ שימוש בתחקירים וכללי בדיקה אשר יאפשרו בחינה מחדש של תיקים בהם ההרשעה הסתמכה על מהימנות מדובב אשר בדיעבד התגלה שהוא אינו בוחל בבידוי ראיות, שימוש באיומים או בסמים והצהרות שקריות בבתי המשפט.

ח. **קביעת מבחנים משפטיים לבחינת קבילותן, דיותן ומשקלן של הודאות שניתנו בפני מדובב** – על רקע החשש המוגבר מהרשעות שווא יש לקבוע מבחנים ייחודיים המותאמים לקשיים העולים מהפעלת המדובבים. מבחנים אלה צריכים להתייחס הן למקרים בהם הודאות כאלה לא תהיינה קבילות, הן לדרכים לקביעת המשקל הנכון של הודאה שהתקבלה והן לדיותה – דהיינו החשש מפני הרשעה המבוססת על הודאה בפני מדובב כראיה יחידה או עיקרית.

אימוץ הכללים המוצעים לעיל יפחית את החשש מהרשעות שווא המבוססות על פעולתם של מדובבים. יש לקוות כי בנוסף לפעילותה המבורכת של ועדת דנציגר, אשר בוודאי תדון בסוגיות אלה, הדברים ייבחנו גם ברשויות התביעה והחקירה ובבתי המשפט.